

İtalya ile Yunanistan'ın Rodos ve On İki Ada Türklerine Yönelik Baskıları (1930-1955)

Öz

1522'de Osmanlı Devleti tarafından fethedilen Rodos ve On İki Ada, 1911-1912 yılları arasında İtalya ile Osmanlı Devleti arasında gerçekleşen Trablusgarp Savaşı sırasında İtalya tarafından işgal edilmiştir. 1912 Uşi Antlaşması ile Rodos ve On İki Ada'nın geçici olarak yönetimi İtalya'ya bırakılmıştır. 1923 yılında imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nın 15. maddesi ile Türkiye bölgedeki haklarından vazgeçmiş, İtalya'nın Rodos ve On İki Ada'daki hâkimiyeti kalıcı hale gelmiş, II Dünya Savaşı'nın sonuna kadar da devam etmiştir. Bu süreçte adalarda Türkler, Rumlar ve İtalyan hâkimiyet döneminde göç eden İtalyanlar birlikte yaşamışlardır. İtalya, adalarda uyguladığı çeşitli politikalar ile Türkler ve Rumlar üzerinde baskı kurarak göç etmeye zorlamıştır. 1947'de Paris Barış Antlaşması'yla Rodos ve On İki Ada'nın Yunanistan hâkimiyetine girmesi ile Türkler üzerindeki baskılar artarak devam etmiştir. Çalışmamızda Rodos ve On İki Adaların İtalyan ve Yunan yönetiminde kaldığı dönemlerde siyasi, sosyal, eğitim, din ve kültürel bakımdan Türklere yönelik uygulanan baskılar ele alınmış olup, Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivinde yer alan Türk Dışişleri Bakanlığı ile Rodos Konsolosluğu arasındaki yazışmalar temel kaynak olarak kullanılmıştır. Ayrıca dönemin Türk basını ve telif ve tetkik eserler de istifade edilen diğer kaynaklardır.

Anahtar Kelimeler: Rodos, On İki Ada, İtalya, Yunanistan, Türkiye.

Pressures on the Turks of Rhodes and the Dodecanese by Italy and Greece (1930-1955)

Abstract

Rhodes and the Dodecanese, conquered by the Ottoman Empire in 1522, were occupied by Italy during the Italo-Turkish War of 1911-1912. The 1912 Treaty of Ouchy temporarily ceded the administration of Rhodes and the Dodecanese to Italy. With Article 15 of the 1923 Treaty of Lausanne, Turkey renounced its rights to these territories, making Italy's control permanent until the end of World War II. During this period, Turks, Greeks, and Italians who had migrated to the islands coexisted. Italy implemented various policies to pressure Turks and Greeks to emigrate. Following the 1947 Paris Peace Treaties, which transferred control of Rhodes and the Dodecanese to Greece, the pressures on the Turkish population increased. This study examines the political, social, educational, religious, and cultural pressures on Turks during the Italian and Greek administrations, using primary sources such as correspondence between the Turkish Ministry of Foreign Affairs and the Rhodes Consulate from the Turkish Diplomatic Archives. Additionally, the contemporary Turkish press and scholarly works were also utilized as sources.

Keywords: Rhodes, Dodecanese, Italy, Greece, Türkiye.

Yazar(lar) / Author(s)

Dr. Öğr. Üyesi, Betül Tekinsoy
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve
İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve
Uluslararası İlişkiler Bölümü, Tokat-Türkiye.
e-posta: betultekinsoy@gmail.com.
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article
Geliş tarihi-Date of submission: 23. 05. 2024
Kabul tarihi-Date of acceptance: 08. 10. 2024
Yayın tarihi-Date of publication: 30. 11. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two
External
Değerlendirme-Review: Çift Taraflı Kör
Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın
hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik taraması- Plagiarism checks
Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net
Etik bildirim- Complaints
ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
The Author(s) declare(s) that there is no
conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek
alınmamıştır.
No funds, grants, or other support was
received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (APA)

Tekinsoy, B. (2024). İtalya ile Yunanistan'ın Rodos ve On İki Ada Türklerine yönelik baskıları (1930-1955). *İçtimaiyat*, 8(2), ss. 649-679.
DOI: <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1489011>

1. Giriş

Osmanlı Devleti zamanında Gökçeada'dan (İmroz), Meis adasına kadar Anadolu sahillerinde yer alan adalara Cezâyir-i Bahr-i Sefid (Akdeniz Adaları) adı verilmiştir. Bazı Avrupa kaynaklarında ise Rodos adasının merkez kabul edildiği bu adalara "Güney Spodlar" denilmiştir. Bir görüşe göre, On İki Ada tabiri İtalya'nın 1912 yılındaki işgalinden sonra Yunanca "Dodecanissas" kelimesinin Türkçe tercümesi olarak kullanılmıştır. On İki Ada; Patmos, Lipsos, Leros, Kilimli (Kalminos), İstanköy, Astropalya, İncirli, İlyaki, Sömbeki, Herke, Kerpe ve Kaşot adalarından oluşmaktadır. Sevr ve Lozan antlaşmalarında Meis adasının İtalya'ya verilmesi ile On İki Ada'nın sayısı on üçe, Rodos adası ile birlikte ise on dörde çıkmıştır (Turan, 1965: 77). On iki Ada adı ile anılan adalar grubunda on iki ada değil, büyük olanlar ile birlikte on dört, adaların tamamı dâhil edildiğinde yirmiden fazla ada ve adacık mevcuttur. *On İki Ada* ifadesinin, "Dodecanissas" kelimesinden geldiği görüşünün yanında, Osmanlı Devleti tarafından gayrimüslim bölgelerde uygulanan yönetim şekline dolayı kullanıldığı da iddia edilmektedir. Bahse konu olan yönetim şeklinde, her on hane birer temsilci çıkarmakta, temsilciler de kendi içlerinden bölgeyi yönetmesi için 12 kişiden oluşan bir ihtiyar heyeti seçmektedir. Adalardaki bu yönetim şekli nedeniyle *12 üyeli meclisle yönetilen adalar* ifadesi süreç içinde *On İki Ada* olarak anılmaya başlanmıştır (Belenli, 2019: 72).

1309 yılından itibaren Saint-Jean şövalyelerinin elinde bulunan Rodos ve On İki Ada 1522'de Kanuni Sultan Süleyman tarafından fethedilmiştir. Rodos ve On iki Ada'da bir nevi özerk sistem uygulayan Osmanlı Devleti (Mengeş, 2017: 282), tebaasına dil ve din serbestliği tanımış, halkın hem mahalli dil olarak hem de Rodos'taki resmi makamlar ve Babiali ile ilişkilerinde Rumca kullanmalarına izin vermiştir. Osmanlı Devleti'nin bölgeyi ele geçirmesi sonrasında bir kısım Türk nüfus da bölgede iskân edilmiştir. Buna rağmen Rodos ve İstanköy'deki Türk nüfusu Rumca konuşan yerli halka oranla %20-25'i geçmemiştir. Erkek nüfus dikkate alınarak yapılan 1830 yılındaki nüfus sayımına göre; Rodos'ta 7420 reaya nüfusa karşılık olan Müslüman erkek nüfusu 3095 olarak tespit edilmiştir. İstanköy'de ise 1838 reaya nüfusa karşılık Müslüman erkeklerin sayısı 1356'dır (Turan, 1965: 80-81).

Uzun yıllar Osmanlı hâkimiyetinde kalan bu adalara ilk saldırı, 1911 yılında Osmanlı Devleti'ne savaş açan İtalya'dan gelmiştir (Küçük, 2007: 353). İtalya Osmanlı Devleti'nin merkezden Trablusgarp'a yardım götürmesini engellemek ve barış antlaşması yapmaya mecbur bırakmak için savaşı Ege Denizi'ne taşımıştır. Batılı devletlere güvence vererek desteklerini alan İtalya, 1912 yılında Mentеше Adaları da denilen bölgedeki 14 ada ve diğer küçük ada ve adacıkları işgal etmiştir. İlerleyen süreçte Rodos ve İstanbul'a adalarının da alınmasıyla ele geçirilen ada sayısı 16'ya yükselmiştir. Böylece 12 adayı işgal eden İtalya, Ege Denizi'ne yerleşmiştir (Kargın, 2010: 12-13).

Osmanlı Devleti ile İtalya arasında gerçekleşen Trablusgarp Savaşı sonunda 18 Ekim 1912'de imzalanan Ouchy (Uşi) Antlaşmasıyla, Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp ve Bingazi'den askerlerini çekmesine karşılık, İtalya da Rodos ve On İki Ada'yı tahliye etmeyi taahhüt etmiş ancak Balkan Savaşı'nın başlaması ve Osmanlı Devleti'nin bu adaları Yunanistan'ın saldırılarından ve işgalinden koruyabilecek güce sahip olmaması, adaların tahliyesinin Balkan Savaşları'nın sonuna bırakılmasına neden olmuştur. Bu durumu fırsat olarak gören İtalya, I. Dünya Savaşı'nın sonunda bu toprakları Türkiye'ye geri vermemiştir. Böylelikle Osmanlı Devleti, Uşi (Ouchy) Antlaşması ile Trablusgarp ve Bingazi'nin yanı sıra resmen olmasa da Rodos ve On İki Ada'yı da kaybetmiştir (Şahin, 2020: 346). Paris Barış Konferansı'nda (1919-1920)

gerçekleşen paylaşım planında Rodos ve On İki Ada'nın Yunanistan'a verilmesi kararını İtalya kabul etmemiştir (Küçük, 2007: 354). I. Dünya Savaşı'nın akabinde Osmanlı Devleti ile imzalanan Sevr Antlaşması ile Rodos ve On İki Ada'nın durumu netlik kazanmış ve Osmanlı Devleti, İtalya'nın işgali altında olan Akdeniz Adaları ile Meis Adası üzerindeki bütün haklarından İtalya lehine feragat etmiştir. Ayrıca daha önce büyük devletlerin kararıyla Yunanistan'a bırakılan adalar haricinde, Gökçeada ve Bozcaada da Yunanistan'a bırakılmıştır (Belenli, 2019: 82-83).

Lozan Barış Antlaşması'nda adaların devletlerarasındaki taksimi konusunda ele alınan iki maddeden birisi olan 15. madde (Özman, 1988: 200-201) ile adalardaki İtalyan işgal durumu sonra erdirilmiştir. Türk hâkimiyetindeki On İki Adaların İtalya'ya devredildiğini belirten söz konusu madde ile Türkiye, İtalya'nın işgali altında bulunan İstanbulya, Rodos, Herke, Kerpe, Kaşot, İleki, İncirli, Kelemez, Leryoz, Batnoz, Lipso, Sömbeki, İstanköy adaları ile bunlara bağlı adacıklar ve Meis adası üzerindeki bütün haklarından ve sıfatlarından İtalya lehine vazgeçmiştir (Kargın, 2010: 23-24). İtalya'nın Rodos ve On İki Ada'daki hâkimiyetini kalıcı hale getirmesi, Lozan Antlaşması ile elde ettiği en önemli kazançtır (Bulut, 2007: 66). İtalya, Türkiye'nin sahillerinin hemen yanı başında yer alan On İki Ada'ya yerleşmek suretiyle bölgede, siyasi ve askerî hedefleri bakımından kilit bir konuma sahip olmuştur. 1923 yılından itibaren de Rodos'u On İki Ada'nın askerî, Leros Adası'nı da deniz üssü olarak seçerek bu adalara hangarlar ve kışlalar inşa etmiştir. İtalya 1924 yılı itibariyle de söz konusu adalara asker ve silah sevkiyatını yoğunlaştırmıştır. Yapılan tüm bu hazırlıkları Türkiye'ye yönelik bir tehdit unsuru olarak görmek mümkündür (Papuççular, 2017: 145-146). Rodos ve On İki Ada'yı ilhak ederek kendi topraklarına katan İtalya, 1925 yılında kabul ettiği kanunla da adalarda yaşayan halkı İtalyan tebaası saymıştır. Ayrıca Rodos ve İstanköy'de yaşayan Türklere de cemaat olarak teşkilatlanma ve kendi yönetim kurullarını seçme hakkı vermiştir (Mengeş, 2017: 288).

Adaların siyasi olarak statüsünün belirlenmesi yanında bölge halkına karşı İtalya'nın takip ettiği politika da önem arz etmektedir. Osmanlı Devleti hâkimiyetinde imtiyazlı bir idare ile yönetilen Rodos Adası'nın Rum halkı İtalya işgalini sevinçle karşılamıştır. İtalyanlar da buna karşılık olarak yayınladıkları bildiri ile On İki Ada üzerindeki Türk egemenliğinin sona erdiğini belirterek Adalar halkına özerklik vaadinde bulunmuşlar ancak bu vaatlerine uymamışlardır. İtalyanlar özellikle adadaki Müslüman meclislerin faaliyetlerini yakından takip etmek, Rodos'ta yer alan Cemaat-ı İslâmiye'ye ait vakıfları istimlak etmek ve adada yaşayan Türkleri göçe zorlamak gibi Türkler aleyhinde de faaliyetler içerisine girmişlerdir (Doğan, 2013: 82-83). İtalyan hükümetinin Türkler uyguladıkları bu baskı ve tehditler, adalarda yaşayan Türk halkının sahip oldukları mal ve emlakları, değerinden çok daha az fiyatlara satarak göç etmelerine, bu durumun sonucu olarak bölgedeki Türk nüfusunun azalmasına neden olmuştur. İtalya'nın hâkimiyeti döneminde bunlar yaşanırken II. Dünya Savaşı sonrasında imzalanan 1947 Paris Antlaşması ile Adaların Yunanlıların eline geçmesi, bölgede yaşayan Türkler için daha büyük bir yıkımı beraberinde getirmiştir. Nitekim Yunan yönetiminin Türkler yönelik korkutma ve sindirme politikaları, Türk halkının anadil ve eğitim hakkının elinden alınması (Doğan, 2013: 85), Yunanistan'da 1953 yılında çıkarılan Turizm Kanunu ile Adalardaki Türklerin arazileri üzerinde turistik tesislerin kurulması ve bunun sonucunda topraklarını kaybetmeleri, her türden siyasi baskı Türklerin adaları terk etmelerine ve böylelikle gün geçtikçe artan göçler nedeniyle adalardaki Türk nüfusunun hızla azalmasına neden olmuştur (Küçük, 2007: 355). Rodos'ta 1948 yılından itibaren Bizans eserleri onarılırken, Osmanlı Devleti'nden kalan mimari eserler ortadan kaldırılmaya başlanmış, Müslüman halkın adadan ayrılmasıyla birlikte terkedilmiş olan camiler de yıkılmıştır (Kiel, 2008: 158).

2. Literatür

1912 yılında Rodos ve On İki Ada'nın İtalyan işgaline uğraması, Uşi Antlaşması ile yönetiminin geçici olarak İtalya'ya bırakılması ve Lozan Antlaşması ile Türkiye'nin bölge üzerindeki haklarından vazgeçmesi meseleyi dış politikanın konusu haline getirmiştir. Çalışmamızın 1930-1955 yılları arasındaki dönemi kapsamı ve Rodos ve On İki Ada Türklerine yönelik baskıyı konu alması nedeniyle en önemli kaynaklarını T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi belgeleri (TDA) oluşturmaktadır. İlgili arşivden 75 belgeye müracaat edilmiştir. Ayrıca çalışmamızın sınırlarını oluşturan tarihler nedeniyle T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi'nden de (BCA) konuyla ilgili 16 belge kullanılmıştır. Aynı dönemde Rodos ve On İki Ada'da Türklere yönelik baskıların basına yansımaları da incelenmiş ve dönemin ulusal basınından Cumhuriyet ve Tasviri Efkâr gazeteleri kullanılmıştır. Bunların dışında Türkiye'nin İtalya ve Yunanistan ile olan ilişkileri, Rodos ve On İki Ada konusunda kaleme alınmış eserlere de müracaat edilmiştir.

3. Yöntem

Çalışmamızda nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizine başvurularak T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi belgeleri (TDA) ile T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi belgeleri (BCA) incelenmiştir. Ayrıca Cumhuriyet ve Tasviri Efkâr gazetelerinin konuyla ilgili haberleri değerlendirilmiştir. Bunların yanında çeşitli telif ve tetkik eserlere de müracaat edilmiştir. Çalışmamız Betimsel araştırma deseni şeklinde tasarlanarak içerik analiz yöntemi kullanılmıştır.

4. II. Dünya Savaşı Öncesinde İtalya'nın Rodos ve On İki Adalarda Yaşayan Türklere Yönelik Baskıları

4.1. Türklere Mülklerine İstimlak Yoluyla El Konulması

Tarihi süreçte soy, dil, din veya kültürel farklılıklar sebebiyle birçok kişi ve toplum göç etmeye zorlanmıştır. Nitekim Rodos ve On İki Adaların hâkimiyetini ele geçiren İtalyanlar adaların kendi denetimleri altına girmesi ile birlikte Türklere yönelik çeşitli baskı yöntemlerini uygulama başlamışlardır. Rodos Adası'nda yaşayan Türklere mal ve mülklerini istimlak etmek suretiyle el koymaları ve bir takım zorluklar çıkartmaları uygulanan bu baskıların başında gelmektedir. Bölgede yaşayan Türklere süreç içinde sahip oldukları mülklerini değerinden çok daha az fiyatlara satarak göç etmeye başlamışlardır. Bahse konu olan bu tür baskılar Rodos Konsolosluğu ile Dışişleri Bakanlığı arasındaki yazışmalara da yansımıştır. Örneğin; Rodos Konsolosu tarafından 11 Ekim 1929 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen bir raporda, Rodos adasında emlak olan Türk vatandaşlarına İtalyanlar tarafından çıkartılan zorluklar ile ilgili bilgi verilmiştir. Raporda; Lozan Antlaşması'nın öncesinde ve sonrasında adalara gelerek İtalyan uyruğuna giren Ortodoks Rumların Türkiye'de kalan emlakine yönelik uygulamalara karşılık olarak, adalardaki Türklere emlaklarının alınmasına ve satılmasına izin verilmediği, mülkleri üzerindeki tasarruf haklarının ihlal edildiği, bu hususta bilgi alma taleplerine de cevap verilmediği belirtilmiştir. Ayrıca emlakini elden çıkarmak için bir miktar pey parası (kapora) alan veya rehin bırakan, oldukça fazla masraf yaparak Rodos'a gelen Türklere de emlaklarının haczedilmiş olması, kendilerinden yüksek oranda faizler talep edilmesi ve gereksiz masraflar çıkarılması yüzünden zarara uğradıkları belirtilmiştir. Buna bağlı olarak mevcut duruma son verilmesi beklenmese de zararlarının karşılanmasının gerektiği ifade edilmiştir (TDA., 541-44242-210167-71, 11.10.1929). Bu rapor üzerine Türk Dışişleri Bakanlığı Rodos

Konsolosluğu'na gönderdiği cevabi yazıda; söz konusu hususlar hakkında bilgi vermiş ve Türklerin haklarının korunması için gerekli tedbirlerin alınmasını ve sonuçlarının bildirilmesini talep etmiştir (TDA., 541-44242-210167-70, 16.12.1929). Raporda yapılan açıklamalar, İtalya'nın çeşitli bahaneler ileri sürerek ve zorluklar çıkartarak Türklerin mülklerini satmalarını engellemek yoluyla baskı uyguladıklarını ortaya koymaktadır. Konsolosluk raporunun ilgi çekici bir diğer yönü ise 1930'lu yıllardan itibaren artacak olan baskıların 1929'da kendini hissettirdiği ve resmi yazışmalara da konu teşkil ettiğiidir.

İtalya Hükümeti'nin ilerleyen yıllarda da Rodos'ta yaşayan Türklerin arazilerini istimlak etmek suretiyle baskılarına devam ettikleri görülmektedir. Türk Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen telgraflar Türklere uygulanan bu türden baskılara örnek teşkil etmektedir. Nitekim Eyupzade Etem Efendi oğlu Eşref, Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras'a gönderdiği telgrafında, Rodos'ta bulunan, değeri yaklaşık iki yüz bin liralık olan ve İstanbul'da yirmi iki bin liraya alıcısı bulunan çiftliklerinin devlete yarar sağlayan bir özellikte olmadığı halde sadece yirmi altı bin liralıkta istimlak edilmek istendiğini, itiraz etmek için de sadece iki gün süre verildiğini, bu sebeple Rodos valisine itiraz ettiğini bildirmiştir (TDA., 541-44181-209626-19, 18.02.1934). Rodos'ta emlak bulunan Eyupzade Etem Efendi oğlu Eşref, 25 Şubat 1934'de gönderdiği başka bir telgrafında ise konu ile ilgili daha ayrıntılı bilgi vermektedir. Bu telgrafında kendilerinin Rodos'un Takiyeci mahallesinden olduklarını, yedi kişilik ailesi ile birlikte 24 Ekim 1933'de İstanbul'a geldiklerini, karısı İffet hanım ile birlikte Rodos'ta sahibi oldukları iki çiftliğin İtalyan hükümeti tarafından kendilerine haber dahi verilmeden istimlak edildiğini belirtmiştir. Telgrafta öne sürülen iddialara göre çiftlikte çalışan bahçıvan ve çiftçiler de işten çıkarılmış, topraklar traktörlerle sürülüp ekilmeye ve inşaat yapmak için de çukurlar açılarak kireçler söndürülmeye başlanmıştır. Ayrıca yine kendilerinin bilgisi dışında bir komisyon kurularak, Ali Haydar adında bir kişi vekil tayin edilmiş, en az 25 bin lira değerindeki çiftliklerine 26 bin İtalyan lirası yani sadece 2865 lira değer biçilmiştir. İtalyan hükümeti bununla yetinmemiş, bahse konu olan çiftlikleri Faşist olduğu bilinen eski genel kâtip Rodos'lu Sinyor Turatti'ye devretmeye teşebbüs etmiş, bu durum üzerine Etem Efendi oğlu Eşref de Rodos valisine itiraz etmiştir. Türklere yönelik uygulanan bu baskıya karşılık, Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin İstanbul'da bulunan İtalyan vatandaşlardan birisinin malına aynı muameleyi yaparak karşılık vermesi ve haklarının korunması istenmiştir. Dışişleri Bakanlığı söz konusu bu telgraflara cevaben, İtalyan hükümetinin istimlak kararına itiraz etmek için sadece iki gün gibi kısa bir süre vermekle bir emri vaki yaptığını belirttikten sonra, "Mahalli kanunlara göre istimlak usulü dairesinde mi yapılmaktadır? Bedeli istimlak olarak takdir edilen miktar ne suretle ve kimler tarafından tahmin edilmiştir?" gibi soruların cevaplandırılarak bu meselenin içeriğinin ne olduğu hususunun acilen incelenmesini istemiştir (TDA., 541-44181-209626-16, 13.02.1934). Rodos Konsolosluğu da yukarıda belirtilen sorulara cevap verdiği raporunda, Rodos'ta İtalyan hükümetinin Türklere uyguladığı baskıları dile getirmiştir. Raporda ayrıca şikâyet sahibi Eşref Bey'in arazisini ve müştemilatını İtalyan uyruklu Francesco Marino'nun İstanbul Bebek'te *İtalyan çiftliği* adında 22 bin Türk lirası değerinde çiftliği ile mübadele etmek üzere olduğu ve yine İtalyan uyruklu Kavalyer Arturo Stravolo adında başka bir kişinin de 150 bin liralık araziye talip olduğu belirtilmiştir. İddiaya göre İtalyan hükümeti istimlak için *kamp* adı verdikleri bir yeri oluşturma kararı almış ancak bu kampın mahiyeti hakkında bilgi verilmemiştir. Nitekim Konsolosluk, İtalyan hükümetinin *kamp* adını verdiği yerin eski Faşist Partisi kâtipi Sinyör Turatiye'ye tahsis edilmiş olduğunu ve Eşref Bey'in çiftliğinin işgal edildiğini belirtmiştir. Raporda dikkat çeken bir diğer husus da Rodos valisinin Eşref Bey'e yazdığı mektuptaki ifadelerdir. Vali mektubunda

hükümetin istimlak etmeye mecbur kalmasına, Eşref Bey'in mülkün gerçek değerinden daha fazlasını istemiş olmasını gerekçe göstermiştir. Raporda adalarda her türlü kanunun İtalyan meclisinden geçmeden Valinin kararnamesi ile kesinlik kazandığı belirtildikten sonra, hükümetin istediği kişiler lehine karar alabilmek için 1931 yılında "menfaati amme için istimlak" adıyla bir kanun çıkardığı, söz konusu kanunun halkın kıymetli arazilerini yok pahasına bazı İtalyan vatandaşlarına satmak için kullanıldığı, Türklerin birçoğunun gayrimenkullerinden mahrum bırakılarak fakirleştirilmeye çalışıldığı ve adadan göç etmeye zorlandığı vurgulanmıştır. Rodos Konsolosluğu, İtalyan hükümetinin uyguladığı istimlak usulünün, Türk vatandaşlarının mağdur edilerek fakirleştirmek ve peyderpey adadan göç etmelerini sağlamak için izledikleri bir yol olduğuna işaret etmektedir (TDA., 541-44181-209626-15, 20.03.1934). Görüldüğü üzere İtalyan hükümeti, Türklerin mülklerini ele geçirmek için değerlerinin çok altında bir ücretle istimlak etmeye çalışmakta ve satmaya zorlamaktadır. Türk mallarının İtalyanlara satılmaya çalışılması ise Adalar'daki Türk varlığına yönelik bir tehdit oluşturmaktadır. Nitekim göç olgusunun en temel nedenlerinden birisinin de yoksulluk olduğu düşünülürse, toprakları ellerinden alınan Türk vatandaşlarının göç etmelerinden daha doğal bir durum düşünülemez. Meselenin bir diğer yönü ise Eşref Bey gibi daha önce Türkiye'ye göç etmiş olanların mülklerine el konulması suretiyle geri dönüşlerinin İtalya tarafından engellenmeye çalışıldığıdır.

Konsolosluk tarafından gönderilen başka bir raporda ise Rodos'ta ve diğer adalarda uygulanmaya konan istimlak kararnamesinin kamu yararından ziyade halkın işe yarayan mallarını ellerinden almak için yapıldığı, Türk köylerinin istimlak edilerek yerlerine İtalya'dan getirilen göçmenlerin yerleştirildiği, Rodos'ta sadece Uzgur ve Çayır Türk köylerinin kaldığı ve bu köylerinde yakın zamanda istimlak edileceğine dair söylentilerin olduğu belirtilmiştir (TDA., 541-44181-209626-14, 25.03.1934). Rapordan anlaşılacağı üzere İtalyan hükümeti Rodos'a göç eden İtalyanlara yer temin etmek için de Türklerin topraklarını istimlak etme yoluna başvurmuştur. Türk köylerinin sayısının da yok denecek kadar az olması Türk nüfusunun giderek azaldığının bir göstergesidir.

Rodos Konsolosluğu'ndan Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen başka bir raporda da benzer bir durum yaşanmıştır. Rapora göre, Rodos'taki Türk vatandaşları İtalyan hükümetinin emlaklarına haciz koyması ve gayrimenkullerini kendi aralarında satmalarına izin vermemesi nedeniyle şikâyet etmişlerdir. Rodos Konsolosu da bu durum hakkında bilgi alabilmek için vali ile bir görüşme yapmıştır. Vali Türkiye'nin Milli Mücadelesinde Türk uyruklu oldukları halde işgalci güçler ile birlikte Türkiye topraklarına yapılan işgal ve saldırılara silahla katılan Rumların mal varlıklarının mübadele protokolü gereğince kendilerine iade edilmesine rağmen, Türk hükümetine karşı hiçbir menfi faaliyet içinde yer almayan ada halkına yönelik Lozan Antlaşması'nda bu yönde bir ibare olmaması ve haklarının tanınmaması nedeniyle istemeyerek de olsa Rodos'taki Türklere de karşılık olarak bu şekilde davranıldığını belirtmiştir. Vali ayrıca bu meselenin Dışişleri Bakanlığı ile Ankara Sefaretnamesi arasında müzakere edildiğini, sorunun çözülmemesi halinde Lahey Adalet Divanı'na müracaat edileceğini bildirmiştir (TDA., 541-44155-209446-2, 01.08.1935). Söz konusu yazışmadaki valinin ifadeleri, adalar halkının Anadolu'daki mülklerinin kendilerine iade edilmesi yönünde Lozan Antlaşması'nda herhangi bir ibarenin olmamasını bahane eden İtalyan hükümetinin adadaki Türk vatandaşlarının mallarına el koymak için bu durumu kullandığını da ortaya koymaktadır. Rodos'ta istimlak kanunu ile Türklerin yanı sıra Rumlara da baskı uygulandığı görülmektedir. Nitekim 10 Nisan 1934'de Rodos'un Salakoz köyünde İtalyan hükümetinin 1934 yılında tayin ettiği muhtarlar ile onlara muhalif olan Rumlular arasında kanlı bir olay meydana gelmiş, olayda dört kişi ölmüş ve beşi ağır

olmak üzere on beş kişi yaralanmıştır. Olayların yatıştırılması için güvenlik kuvvetleri gönderilmiştir. Köylülerden bazıları Profer İlia Dağı'na kaçmıştır. Rodos Konsolosluğu'ndan Türk Dışişlerine gönderilen ve olaylar hakkında bilgi verilen raporda muhtarların hükümete hoş görünmek için Rumların aleyhinde faaliyette bulunmalarının olaylara sebebiyet verdiği belirtilmiştir. Yine Rodos'un Krimasti köyünde de halk ile muhtarlar arasında arbeye yaşanmış, İtalyan jandarması olan Karabinyerlerin müdahalesi ile olay büyümeden engellenmiştir. Olayın çıkış nedeni ise Krimasti'de uçak alanı yapılacak yerdeki arazilerini istimlak edilmesi, Rumların haklarının verilmesi ve korunması için hükümete yaptıkları müracaatlarının muhtarlar tarafından engellenmesidir. Meis ve Sömbeki adalarındaki olaylardan sonra Rodos Rumları arasında çıkan bu olaylar da halkın hükümetin aldığı kararlardan duydukları memnuniyetsizliklerini göstermesi bakımından önem arz etmektedir (TDA., 541-44168-207472-45, 12.04.1934). 10 Nisan 1934'de Rodos'un Salakoz köyünde meydana gelen çatışma, yabancı ve Türk basınına oldukça abartılı bir şekilde yansımış, hatta olaya hava, deniz ve karadan yardım kuvvetlerinin gönderildiği şeklinde asılsız söylentiler çıkmıştır. İtalyanlar ise olayı önemsiz alalede bir olay olarak ilan etmişlerdir. Olayla ilgili mahkeme sonucunda bir kişiye 14, bir kişiye 11, iki kişiye 7, bir kişiye 5, bir kişiye 3 ve sekiz kişiye de 1 seneden fazla hapis cezası verilmiştir (TDA., 541-44122-209173-15, 04.10.1934).

Türklerin mülklerine yönelik İtalyan politikasına bir başka örnek ise şu şekilde yazışmalara yansımıştır. Rodoslu Ekrem Erkmen adlı bir Türk ise Ada'da anne ve babasından kalan arazisini İtalyan hükümetinin izin vermemesinden dolayı satamadığını, bu arazisinin karşılığında Türkiye'nin sınırları içinde aynı değerinde bir arazinin kendisine verilmesini Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir telgraf ile talep etmiştir. Ancak Bakanlık tarafından cevaben kendisine gönderilen telgrafta, Rodos'taki Türklerin emlak ve arazilerine karşılık Türkiye sınırları içinde herhangi bir emlak ve arazinin verilmesi hususunda bir kararın mevcut olmadığı ve Ada'daki Türklerin emlakları hakkındaki haciz kararının İtalyan hükümeti tarafından geçersiz sayıldığı için herhangi bir kişinin mülk sahibi yerine vekil tayin edilerek Rodos'taki emlakini tasfiye etmek hakkına sahip olduğu bildirilmiştir (TDA., 541-44155-209428-1, 02.01.1939). Mağdur olan Türk vatandaşları haklı olarak Rodos'ta kendilerine ait arazilerin verilmesini İtalyan hükümetinden istemekte ancak İtalyanlar arazileri sahiplerine vermedikleri gibi satmalarına da engel olmaktadır. Bu durum İtalyan hükümetinin yıldırma politikası ile Türklerin mülklerine el koyma çabası içinde olduklarını göstermektedir. Bu durumun yanı sıra Rodoslu Türk vatandaşlarının Rodos'ta edinemedikleri mülkleri karşılığında Türkiye sınırları içinden toprak taleplerinin o dönemin koşulları içinde kabul görmesi mümkün görülmemektedir. Nitekim II. Dünya Savaşı'nın başladığı ve Türkiye'nin de savaşa girme tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı bu yıllarda Türkiye dış politikasında bu türden sorunlar ile yeterince ilgilenememiştir.

İtalya'nın Türklerin mülklerine el koyması ya da haksız uygulamalarının her zaman doğru olarak yansıtılmadığına dair örnekler de mevcuttur. Ancak meselenin Türk Dışişleri tarafından hassasiyetle takip edildiği söylenebilir. 1935 yılında Rodos'tan Türkiye'ye göç eden Hasan Fahran, Türk Dışişleri Bakanlığı'na yazmış olduğu telgrafında, Rodos'ta kendisine ait olan araziye İtalyan hükümetinin karakol yapmak için 1918 yılında kiraladığını ve kira bedelini 1926 yılına kadar düzenli olarak ödediğini belirtmiştir. Ancak sonraki yıllarda arazisinin istimlak edilmesi nedeniyle bedelinin ya da kirasının verilmesi için başvurmasına rağmen İtalya hükümetinin kendisini sürgün etmekle tehdit ettiğini ve bu yüzden de arazisini bırakarak Türkiye'ye göç etmek zorunda kaldığını ifade etmiştir. Söz konusu telgrafta, bu mağduriyetinin giderilmesini de talep etmiştir. (TDA., 541-44155-209439-8, 02.09.1937). Nitekim Hasan Fahran'ın meselesi

Roma Büyükelçiliği ile Dışişleri Bakanlığı arasındaki yazışmalara konu olmuştur. Büyükelçilik tarafından gönderilen yazıda, ilgili emlakın 1907 yılında Osmanlı hükümeti tarafından başka birine devredildiği, söz konusu kişinin 1912 yılında adadan ayrılmasından dolayı yerinin tespit edilemediği, Afet Zakaraki ve Hasan Faraki ile birlikte bazı Giritli muhacirlerin bu araziye yerleşip bir sene kaldıkları belirtilmiştir. Elçilik, Osmanlı hükümeti tarafından verilen bu araziye sahip olabilmek için aralıksız olarak on sene burada oturmak ve araziyi işletmek zorunluluğu olduğunu, aksi takdirde mülkiyet hakkının kaybedileceğini de belirtmektedir. Ayrıca bu evlerin gerçek sahibi bulunamadığı için on sene sonra yani 1917'de İtalyan hükümetinin süreyi on sene daha uzatmış olmasına rağmen sahibi bulunamadığından 1932 yılında alınan karar ile emlakın devlet malı sayılarak ada hükümetine geçtiği ifade edilmiştir. Bunun yanında arazi sahipleri olduklarını iddia eden kişilerin ellerinde Osmanlı hükümeti tarafından kendilerine verildiğini belirttikleri mülke ait herhangi bir senet olmadığı için de mülkiyet taleplerinin kendilerinin lehine çözümlenmesinin de mümkün olmadığı belirtilmiştir (TDA., 541-44155-209439-7, 19.11.1937; TDA., 541-44155-209439-3, 18.02.1938).

İtalya'nın ada halkının mülklerine el koyduğuna dair haberlerin ise her zaman gerçeği yansıtmadığına dair örnekler de vardır. Mesela Türk Dışişleri Bakanlığı'ndan Rodos Konsolosluğu'na gönderilen yazıda, İtalyanların Anadolu'da bulunan İtalyan uyruklu Rumları Rodos'a getirmek için Rodos'taki İtalyan uyruklu Türkleri evlerinden çıkmaya zorladıklarına dair bazı bilgilerin doğru olup olmadığı sorulmuştur (TDA., 541-44168-207472-53, 14.05.1934). Rodos Türk Konsolosluğu ise bu bilginin asılsız olduğunu, ayrıca metruk halde bırakılan Türk mallarının istimlak edilerek Krimasti köyü Rumlarına verileceğine dair söylentilerin bulunduğunu ancak bu yönde herhangi bir icraatın da olmadığını ifade etmiştir (TDA., 541-44168-207472-28, 26.05.1934).

4.2. Vatandaşlık Sorunlarının Yaşanması

Rodos ve On İki Ada ahalisine yönelik olarak İtalya'nın uyguladığı baskı yöntemlerinden bir diğeri ise 1925 yılından itibaren bölge sakinlerinin İtalya vatandaşlığına geçirilmesi için yapılan zorlamalardır. Bu süreçte resmi dil ve eğitim dili İtalyanca olmuş, basın ve konuşma özgürlüğü sınırlandırılmıştır (Kaymakçı; Özgün, 2015: 7). Nitekim Rodos Konsolosluğu'ndan Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen rapor, Türklerin İtalya vatandaşlığına geçmeleri için yapılan baskıları konu edinmiştir. Bu rapora göre; Lozan Antlaşması'nın 31. maddesi gereğince Türk vatandaşlarına İtalyan tabiiyet kanununun 9. maddesinin 2. ve 3. fıkraları gereğince daimi olarak adalarda ikamet etmeleri nedeniyle yeniden İtalyan vatandaşlığına geçmelerine izin verilmiştir. Rodos'ta ve İstanköy'de vatandaşlık seçimlerini Türkiye Cumhuriyeti'nden yana yapan Türklerin çoğu Türkiye'ye göç ettikleri halde, bir kısmı gittikleri yerlerdeki halk ile uyum sağlayamadıklarından ya da iskân edilemediklerinden dolayı mallarını satmak için Rodos ve İstanköy'e gitmişlerdir. Bir kısım Türk vatandaşı da vatandaşlık tercihlerini yaptıktan sonra, Rodos Valiliği'nin Ada'da kalmalarına izin vermesinden dolayı göç etmemişlerdir. Hiç göç etmeyenler ile Ada'ya geri dönenler Rodos'ta sahip oldukları emlaklarını İtalya Hükümeti'nin koyduğu yasak yüzünden satamamışlardır. Ayrıca Türkiye'de yaşayan yabancıların uğraştıkları sanatları icra etmelerini yasaklayan kanun projesinin gazetelerde yayınlanması üzerine, Rodos'ta da bu duruma karşılık olarak Türklerin işlerinden çıkarılacakları şayiası çoğu fakir olan ve geçimlerini zanaat ve işçilikle sağlayan, mallarını da satamadıkları için Türkiye'ye göç edemeyecek olanları çok zor durumda bırakmıştır. İtalyan vatandaşlık kanununun mevzubahis olan 9. maddesinin adaları da kapsamı nedeniyle Türk uyruklu vatandaşlar işsiz

kalacaklarından dolayı ya Rodos'u terk etmeye ya da İtalyan vatandaşlığını kabul etmeye mecbur bırakılmıştır. Toplu paraları olmadığı için göç etmeye cesaret edemeyenler ile daha önce göç edip sağlık sorunları veya iskân edilmemek gibi kaygılarla geri dönenler, İtalyan vatandaşlığına geçmeye eğilimli olsalar da Türkiye'ye tekrar gidememek korkusuna kapılmaları İtalyan vatandaşlığına geçme niyetlerini engellemektedir. Rapora belirtildiği üzere, Türkiye'de iş bulacağından emin olan çiftçi ve bahçıvanlar ile mallarını satmak için geçici olarak Rodos'a dönen Türkler Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığını bırakmaya istekli olmamış, mallarına el konulsa dahi Türkiye Cumhuriyeti'nin kendilerine Anadolu'da arazi vereceğine emin oldukları için Türkiye'ye olan bağlılıklarını devam ettirmişlerdir. Türk vatandaşlar, İtalyan vatandaşlığına geçmek ya da Türkiye'ye göç etmek ikilemi arasında bırakılmış, Türkiye'de iş bulabileceklerini ya da toprak edineceklerini ümit edenler göç etmeyi tercih etmiştir. Adadaki Türklerin Anavatandan ayrı kalmak istememeleri göçün bir diğer nedeni olarak düşünülebilir. Raporda ayrıca bahse konu olan kanunun 3. maddesinin 2. fıkrasının ise Türk gençlerini ilgilendirdiği de belirtilmiştir. Buna göre; Lozan Antlaşması'nın bu maddesine göre; vatandaşlık seçimlerini Türkiye'den yana yapan anne ve babalarından ötürü Türk vatandaşlığını kazanan, 21 yaşını bitirmiş ve şoförlük ya da diğer mesleklerle uğraşan, özetle bir iş sahibi olan Türk gençlerinin de işlerinde çalıştırılmayacaklarına yönelik şayialardan dolayı bu kanundan yararlanarak İtalyan vatandaşlığına geçmeye yöneldikleri vurgulanmıştır. Bu maddenin 3. fıkrası ise daha önemli görülmüştür. Buna göre Rodos ve İstanköy'de vatandaşlık seçimlerini yapan gençlerin birçoğu babalarından dolayı Türk vatandaşlığını kazanmış olsalar da kanunlara göre ergenlik çağına gelmeleri ile birlikte Rodos hükümetine beyanname vermemelerinden dolayı İtalyan vatandaşlığına geçmek durumunda oldukları belirtilmiştir (TDA., 541-44189-209381-8, 03.05.1932). İtalyan hükümeti Türk gençlerine de çeşitli zorluklar çıkarmak suretiyle onları İtalyan vatandaşı olmaya zorlamaktadır. Böylelikle adalardaki Türk vatandaşı ve İtalyan vatandaşı arasındaki denge, İtalya lehine çevrilmeye çalışılmıştır. Söz konusu rapora karşılık olarak Dışişleri Bakanlığı'ndan Rodos Konsolosluğu'na gönderilen yazıda, vatandaşlık kanunu gereğince Türkiye'den izin almadan yabancı bir devletin vatandaşlığını kabul eden şahısların bu tercihlerini kabul etmeme ya da vatandaşlıktan çıkarılma ile cezalandırılacağı bildirilmiştir. Ayrıca Türk vatandaşlığını seçen adalar halkının Lozan Antlaşması'nın 33. maddesi gereğince 12 ay içinde ikametgâhlarının Türkiye'ye nakletmelerinin gerektiği, bazı vatandaşların da Türkiye'ye göç edememesi ya da Türkiye'de iskân edildikleri yerlerdeki halk ile uyumsuzluk yaşamaları halinde adalara geri dönmek zorunda kalmaları hususunda İçişleri Bakanlığı'na bilgi verilmesi istenmiştir. Türk vatandaşlığını seçip, Türkiye'ye göç etmeyenler ile Türkiye'ye göç etseler bile geri adalara dönenlerin mallarına İtalya'nın yasak koyduğuna dair herhangi malumatın olmadığı da özellikle vurgulanmıştır. Türk gençlerinin mahalli kanunları daima dikkatle takip ederek, 21 yaşını dolduranların Türk vatandaşlıklarını muhafaza ettiklerine dair beyannameyi zamanında vermeyi ihmal etmemeleri için Rodos Konsolosluğu tarafından uyarılması istenmiştir (TDA., 541-44189-209381-10, 02.06.1932).

Rodos Konsolosluğu'nun Ekim 1932'de gönderdiği başka bir raporda Rodos'ta 14 Mart 1932'de yayınlanan bir kararname ile İtalyan vatandaşlık kanununun 3. maddesinin Rodos ve adalarda tatbik edildiği, Rodos'ta yerleşen Türk vatandaşları arasında bu maddenin kapsamı dışında kimsenin bulunmadığı ve mahalli hükümetin bu maddeye dayanarak bir süre sonra bütün Türkleri kendi vatandaşı sayacağı belirtilmiştir. Ayrıca Türklerin belirlenen sürede Türk vatandaşlığını korumak istediklerini beyan etseler de bunun kıymeti olmayacağı çünkü halkın böyle bir kanundan haberdar olmayabileceği gibi belirlenen sürede vatandaşlıklarını devam

ettirmek için müracaatta bulunmayacakları ya da bazı nedenlerden dolayı Türk vatandaşlıklarını beyan etmekten çekinecekleri ifade edilmiştir. İtalya'nın istedikleri kişiyi vatandaşlığına kabul etmesi doğal karşılanırken, başka bir devletin vatandaşlığını kabul eden kişilerin bu durumu beyan etmedikleri için İtalya tarafından zorla ikinci bir vatandaşlığa zorlanması İtalya'nın amacını ve adalarda Türklere uyguladıkları baskıları göstermesi bakımından önemli bulunmuştur. Konsolosluk, adalarda mahalli hükümet tarafından İtalyan vatandaşı kabul edilen Türklerin, Türk hükümetinden izin almadan vatandaşlıklarını değiştirmeleri sonucunda Türkiye'ye dönmelerine izin verilip verilmeyeceğini, özellikle Müslüman halkın Türkiye ile ilgilerini kesecek böyle bir muameleye nasıl bir tepki vereceklerini sormaktadır (TDA., 541-44189-209381-13, 08.10.1932).

4.3. Türklere Yönelik Kötü Muameleler

Rodos Konsolosluğu'nun raporlarında üzerinde durulan diğer önemli bir mevzu ise Rodos'taki mahalli idarenin halka karşı davranışlarını değiştirmesidir. Rodos Konsolosluğu Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 20 Aralık 1933 tarihli yazısında bu durum karşısında nasıl hareket edilmesi gerektiğine dair bir talimat beklediğini belirtmiştir. Konsolos raporunda Mayıs 1933'te görüşme yapmak için Ankara'ya gidişinin ve özellikle Cumhuriyetin onuncu yılı nedeniyle yapılan törenlerin, mahalli idarenin halka karşı tutumunda değişikliğe neden olduğunu belirtmiştir. Raporda, Türkiye'nin son zamanlarda çeşitli nedenlerle adalardaki Türk vatandaşlara ilgi göstermesinin Türklere ve hatta Rum halk üzerinde olumlu etki yarattığı ve bu durumun mahalli idarenin dikkatini çektiği ifade edilmiştir. Raporda verilen bilgilere göre, Hilal-Ahmer Cemiyeti'nin desteği ile Konsolosluk tarafından vatandaşlara para dağıtılmış, İçişleri Bakanlığı'nın talimatı doğrultusunda Konya vapuru ile İstanköy'deki felaketzedeler Çeşme'ye taşınmıştır. Türklere gösterilen bu ilgi ve İçişleri Bakanlığı'nın Türk mülteciler hakkında gazetelerde yayınlanan genelgesi, İstanköy'deki İtalyan uyruklu Türklerin çoğunun pasaport almalarına ve Türkiye'ye göç etmelerine neden olmuştur. Bu durum da mahalli hükümet tarafından öfke ile karşılanmıştır. Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı tarafından lise ve orta seviyedeki okullarda bir yarışma düzenlenmiş, yapılan sınavda başarılı olan İki Türk çocuğu Adana lisesine yerleştirilmiştir. İtalyan hükümetinin ise Rodos'taki Türk okullarının hükümete devredilmesi için Cemiyet-i İslamiye nezdinde yaptıkları propagandalar ise sonuçsuz kalmıştır. Bu durumun gerçekleşmesinde de Konsolosluğun etkisinin olduğu yönünde bir algı meydana gelmiştir. Yine Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin desteği ile ihtiyaç sahibi 45 Türk çocuğuna bayram münasebetiyle kıyafet yardımı yapılması da Rodoslu Türklerin Türkiye'ye karşı minnet duymalarına neden olmuştur. Yirmi aydır Rodos'a uğramayan Türk vapurları düzenli olarak sefer yapmaya başlamış, yüzlerce Rodoslu Türkün Cumhuriyet bayramını İzmir ve Ankara'da kutlamak için Türk vapurlarını tercih etmesi de dikkat çekmiştir. Türkiye ile Yunanistan arasındaki dostluk ilişkileri de Rodos'taki Türk-Rum dostluğunun gelişmesine ve çeşitli nedenlerle baskı altında bulunan Rumların da adanın Türk idaresine girmesini temenni etmesine neden olmuştur. Korfu, Atina ve Pire'de başlayan olaylar mahalli idarenin telaşlanmasına, Türkçe ve Rumca gazetelerin adalara girişine engel olmalarına sebebiyet vermiştir. 1931 yılındaki Cumhuriyet bayramında Konsolosluğa 100 kişi gelmişken, 1933 yılında ise Türklere ve Rumlardan oluşan 1600 kişi ziyarette bulunmuştur. Bu kişiler sivil memurlar tarafından belirlenmiş ve Türk Konsolosluğu'na gitmeleri nedeniyle sorguya çekilmişlerdir. Ayrıca hükümet işlerinde çalışan İtalyan uyruklu halkın vatandaşlığa kabul edilmeleri için dilekçe ile başvurularını gerektiği resmi olarak bildirilmiş, vatandaşlığa kabul edilecek olanlardan 33 yaşına kadar olanların ve bunların çocuklarının da askere alınacağı ve tebligata riayet etmeyenlerin işlerinden çıkarılacağı

bildirilmiştir. Bunun üzerine Türkler, Konsolosluga müracaat ederek İtalya için askerlik yapamayacaklarını ve Anavatana göç etmekten başka çarelerinin olmadığını belirtmişlerdir. Konsolosun raporuna göre, mahalli hükümet okulları kapatmak ve gençleri askere almak suretiyle Ada'daki unsurları İtalyanlaştırmayı amaçlamış, bu durumu kabul etmeyen kişileri ise Adaları terk etmeye zorlamıştır. Ayrıca Yunanistan ve Mısır'daki On İki Adalı Rumlar, faaliyete geçerek Cemiyet-i Akvam'a başvurmuşlar ve adaların geleceğinin belirlenmesi için propaganda yapmaya başlamışlardır. Ada halkının vatandaşlığa kabulü meselesi, söz konusu duruma karşı İtalyan hükümeti tarafından alınan bir tedbir olarak düşünülmüştür (BCA., 30-10-0-0-237-601-32, 20.12.1933). Sadece Türk vatandaşı olanların değil İtalyan tebaası olan Türklerin de Anavatana göç etme istekleri tepkiye neden olmuştur. İtalyan hükümetinin yönetiminden memnun olmayan halkın başlattığı olayların basın yoluyla duyurulması İtalya tarafından engellenmeye çalışılmıştır. Türklerin Anavatan ile ilişkilerinin gün geçtikçe gelişmesi de İtalya'yı rahatsız etmiş ve baskıların artmasına neden olmuştur.

Rodos'ta yaşayan Türklerin maruz kaldıkları kötü muamele ile ilgili Türk İçişleri Bakanlığı'na gönderilen bir yazı da oldukça önemlidir. İtalyanların, Rodos'ta yaşayan Türklere iş vermedikleri için Ada halkının sıkıntıya düştüğü, hatta bazı kadınların fuhuş yaptıklarına dair söylentilerin olduğu yönündeki iddialar hakkında Rodos Konsoloslugu'ndan bilgi istenmiştir (TDA., 541-43950-210040-29, 14.07.1938). Rodos'ta yaşayan Türklere İtalyan hükümetinin yanı sıra Rum ve Yahudiler tarafından da baskı uygulanmıştır. Nitekim Muğla valisi gönderdiği yazıda bu konuya temas ederek izinli olarak Rodos'ta bulunan Türk öğrencilerin resmi okul şapkalarının çarşıda ve Mandra mevkindeki bazı Rum ve Yahudiler tarafından yırtıldığını, İtalyan Hükümetine konu ile ilgili şikâyette bulunulmasına rağmen bu kişiler hakkında hiçbir işlem yapılmadığını, sadece zarar gören şapkaların bedellerinin ödenmek istendiğini ancak öğrencilerin bunu kabul etmediğini belirtmiştir (BCA, 30-10-0-0-101-656-10,06.08.1934).

Rodos Valisi M. Mario Lago, ikinci beş senelik valilik süresinin sona ermesi üzerine yeniden göreve tayin olabilmek için Rodos halkı üzerinde baskı kurmaya, kendi lehine imza toplama kampanyasına katılmaları yönünde faaliyette bulunmaya başlamıştır. Konu ile ilgili olarak Rodos Konsolosu, Türk Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporda, Rum köylerinden çoğunun imza atmaktan kaçındıklarını, Cemaat-ı İslamiye üyelerinden bazılarının da Türkiye Cumhuriyeti uyruklu olanlardan imza toplama teşebbüsüne girdiklerini ancak bu durumun kısmen engellendiğini belirtmiştir. Konsolos ayrıca vali için toplanan bu imzaların adalarda mevcut olan halkın İtalyan idaresinden memnuniyetini gösteren bir belge olarak kullanılacağını düşündüklerini, belediyenin hazırladığı kıymetli bir asanın 18 Şubat'ta düzenlenecek bir tören ile valiye takdim edileceğini ve bu törene konsolosların da katılması yönünde bir davetin geldiğini ancak uygun bir dil ile bu davete olumsuz cevap verildiğini belirtmiştir (TDA., 541-44122-209173-43, 11.02.1933). Rapordan da anlaşılacağı üzere adada yaşayan Türk ve Rumlar vali lehinde imza toplama kampanyasına dâhil edilmeye çalışılarak İtalyan idaresinden memnun oldukları yönünde bir algı yaratılmaya çalışılmıştır.

Konsolosluktan Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen bir başka raporda ise Rodos'ta Cemaat-ı İslamiye Heyeti üyelerinin seçimleri konusunda İtalyan hükümetinin baskı politikası yürüttüğü ile ilgili bilgi verilmiştir. Bu rapora göre, süresini tamamlamış olan Cemaat-ı İslami Heyeti'nin yeniden seçim yapılarak oluşturulması hususu aylarca sürüncemede kalmış ancak üye sayısı on ikiden yediye indirilmiştir. Yeniden seçilenlerin arasında; başkan Torunzade Süleyman Ağa başta olmak üzere üyeler Ali Bagakı, Binbaşakı Galip, Ali Haydar, Eşref Rıza, Mehmet Kadri

Efendi ve Hüseyin Lütfi Efendi yer almıştır. Eski heyetin üyelerinden olup seçilemeyenler ise; Mehmet İhsan, Saatçi Nuri, Şeyh Süleyman, Faralyalı Osman Ahmet, Kaptanzade Mustafa, Mezarıcı Mahmut Hoca'dan oluşmuştur. Heyetin dışında kalan bu üyeler, Vitalis Efendinin, çoğu Rodos okullarının İtalyan hükümetine devredilmesi hakkındaki düzenlemelerinin, Kadri ve Galip Efendilerin tekliflerinin reddedilmesine neden olan kişilerdir. Kabul edilmeyen bu teklifi, daha sonraki süreçte kolay bir şekilde çoğunluğu sağlayarak kabul ettirmek için heyetin sayısı yedi kişiye düşürülmüş, mahalli hükümet de adalardaki Türk ve Rum halkına yönelik baskı kurmaya başlamışlardır. İtalyanların heyetin üye sayısını düşürmeleri esasında kendi politikalarına ters düşen kişileri etkisiz duruma getirmek istemelerinden kaynaklanmıştır. İtalyan hükümeti, İstanköy'deki Türk okullarını yıktırıp kapattıktan sonra Rodos'taki camileri de kapatmış ve buradaki Türk okullarının mahalli hükümete devredilmesini sağlamak için okul ve camilerin vakıf gelirlerinin toplanması hususunda zorluk çıkarmıştır. Ayrıca Leryos'taki *Rum cımnası* kapatılmış ve adalardaki Ortodoks kiliselerinin Katolik makamlarına bağlamak için hazırlıklar başlatılmış, bu amaçla bazı kilise başkanları Rodos'a getirilerek gizli müzakereler yapılmıştır (TDA., 541-44189-209380-2, 20.09.1933). Türkler arasındaki bağın koparılması noktasında, okulların ve camilerin kapatılması uygulanan baskının boyutunu göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü camiler ve okullar Türklerin bir araya geldikleri; dil, din ve kültürel birliğin sağlandığı yerlerdir.

Dışişleri Bakanlığı'ndan Rodos Konsolosluğu'na gönderilen başka bir raporda da Adalar ile Türkiye sahillerinden bir bölümünün İtalyanlara ait olduğunu gösteren haritaları içeren kibrit kutuları ve sigara kâğıtlarının Rodos'ta satıldığı bilgisi verilmekte ve Türkiye aleyhinde yapılan propagandalara dikkat çekilmektedir (TDA., 541-44226-210241-42, 01.02.1934). Rodos Konsolos Vekili Faik Kançılar da bu uyarıya karşılık olarak gönderdiği yazıda İzmir ve çevresi, Halep ve Rodos adasının bir bölümünü içeren ve daha önce Rodos'ta satıldığı belirtilen sigara kâğıtlarının üç örneğinin temin edildiğini bildirmiştir (TDA., 541-44201-209904-19, 18.02.1934).

Türkiye'nin Rodos Konsolosluğu'na yapılan saldırı Türklere yönelik yapılan baskının en bariz örneğini teşkil etmektedir. Nitekim 25 kişiden oluşan, İzmirli İtalyan ve Musevi halk akşam saatlerinde Konsolosluk kapısına domates atarak *Duçe* diye bağırılmışlardır. Zabitanın gelmesi ile de kaçmışlardır. Konsolosluk binası zabıta tarafından koruma altına alınmıştır (TDA., 541-44151-209273-42, 24.07.1934). Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Konsolosluğa gönderdiği yazıda bu olaydan dolayı İtalyan hükümetinin üzüntülerini bildirip bildirmediği sormuştur (TDA., 541-44151-209273-27, 30.07.1934). Verilen cevapta, Konsolosluk binasına yapılan saldırı ile ilgili olarak valinin olaydan duyduğu üzüntüyü belirten herhangi bir açıklama yapmadığı, valiye bildirilen şikâyetler ile ilgili ayrıntılı bilgi almak için gelen komutanın da "Bu cihet Valinin bileceği iştir" cevabını verdiği belirtilmiştir (TDA., 541-44151-209273-23, 06.08.1934; TDA., 541-44151-209273-41, 06.08.1934).

İtalyanların adalardaki İtalyan nüfusunu arttırmak için başvurdukları yollardan biri de İtalyan göçmenlerin adalara geldiklerinde yerleşmeleri için uygun ortamı hazırlamak amacıyla özellikle Rodos ve İstanköy'de İzmir'in sultani üzümlerinden yetiştirilmesini sağlamak için bir şirket kurmalarıdır. Rodos Konsolosluğu, İtalyanların söz konusu faaliyetleri ile amaçlarının hem iklim bakımından İzmir'e benzeyen Adalarda İzmir üzümlerine rakip üzümler yetiştirmek, hem de adalara İtalyan göçmenlerin gelmelerine olanak sağlamak olduğunu belirtmiştir (TDA., 541-44192-209543-62, 15.10.1934). Adalardaki İtalyan nüfusunun artırılması için mahalli hükümetin başvurduğu en etkili yolun göçmenlere yeni ekonomik imkânlar sağlamak olduğu görülmektedir.

Rodos'ta basın yoluyla da Türklere yönelik baskı uygulanmış ve İtalya lehine propagandalar yapılmıştır. Nitekim Rodos Konsolosluğu'nun gönderdiği rapor bu konuda önem arz etmektedir. Rapora göre, Yahudi Cemaati başkanı Haskia Franko, Rodos'ta çıkan *Selam* gazetesinde, *İhtilalin Cilveleri* başlığı ile İtalya'yı Milletler Cemiyeti'nden de üstün gören ve adalardaki Yahudi zihniyetini gösteren bir yazı kaleme almıştır (TDA., 541-44153-209335-9, 30.01.1935). Basınla ilgili başka bir mevzu da Konsolosluk tarafından, Köroğlu gazetesinin Rodos'a girdirilmesinin yasak edildiğine dair haberin doğru olmadığını sorgulayan rapordur. Bu raporda sadece İtalya ve özellikle Mussolini aleyhindeki yazıları ve gülünç karikatürleri ihtiva eden gazete nüshalarına el konulduğu bildirilmektedir. Buna karşılık İtalyan Jandarma Komutanlığı'ndaki incelemelerde 16 Haziran 1934 ve 28 Temmuz 1934 tarihli sayılarda İtalya'nın Arnavutluk'la arasının açık olduğu, Arnavutların İtalyanlardan nefret ettikleri ve hatta onları kovdukları şeklinde İtalya aleyhinde yazıların olduğu için söz konusu bu sayılardan 300 âdetine el konulduğu belirtilmektedir. Ayrıca 1 Ağustos 1934 tarihli sayıda ise Türkiye sahillerinden açılan ateşte öldürülen İtalyan balıkçısı hakkında *Biz dostça gelenleri şekerleme ile ve düşmanca gelenleri de ateşle karşılız* ifadelerinin yer almasından dolayı bu sayının müsadere edildiği ifade edilmektedir. 3 ve 10 Ekim 1934 tarihli sayılarda da Mussolini'nin konuşmalarının sert bir şekilde eleştirilmesinden dolayı gazete sayılarının Rodos'a girdirilmediği, ancak bu tarzda yazı ve resimleri ihtiva etmeyen gazetelerin adalara serbestçe girebileceği bildirilmektedir (TDA., 541-44167-207482-5, 29.07.1935). İtalyan hükümetinin kendi aleyhindeki yazıların olduğu gazeteleri adalara girdirmemesi ya da el koyması, basının en önemli propaganda araçlarından birisi olduğu gerçeğini gözler önüne sermektedir. Bahsedilen yıllar tam da İtalya'da Mussolini'nin iktidarının zirvesinde olduğu yeni bir savaşın ayak seslerinin duyulduğu dönemdir. Bu nedenle basının adalarda da kontrol altında tutulmaya çalışılması pek tabidir.

Türkiye'nin Belgrad Elçiliği de 17 Nisan 1934 tarihinde Türk Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporda, Rodos'ta köylüler ile İtalyanlar arasında meydana gelen olaylarla ilgili olarak bilgi vermiştir. Bahse konu olan bu rapora göre, Rodos Adası'nın Salaş Köyü'ndeki belediye seçimlerinde İtalyanların hile yapmasını önlemek amacıyla belediye önünde toplanan halk ile Karabinyerler arasında bir çatışma meydana gelmiş ve bunun üzerine İtalyanlara yardımcı kuvvetler gönderilmiştir. İtalyan idaresine karşı isyan eden bazı köyler uçaklarla bombalanmış ve çatışmalar sırasında İtalyanlardan iki kişi, Rumlardan ise 100 kişi yaralanmıştır. Raporda olaylar sırasında Rumlardan beş kişinin de öldüğüne dair 17 Nisan tarihli *Vreme* gazetesinde bir yazının olduğu bildirilmiştir (TDA., 541-44168-207472-72, 17.04.1934). İtalyan idaresine karşı Rodos'ta meydana gelen bu isyan ve İtalyan hükümetinin aldığı tedbirlere 17 Nisan 1934 tarihli *Daily Herald* ve 18 Nisan tarihli *Manchester Guardian* gazetelerinde yer verilmiştir (TDA., 541-44168-207472-71, 20.04.1934). İtalyan yönetiminden memnun olmayan sadece Türkler değildir. Rumlar da yönetime karşı isyan boyutunda tepkilerini göstermişlerdir.

İtalyan hükümetinin Rodos'ta yaşayan Türklerin yanı sıra Yunan uyruklu halka yönelik baskıları ulusal basına da yansımıştır. Cumhuriyet gazetesinin 19 Ağustos 1935 tarihindeki sayısında On İki Adalarda İtalyan baskısının arttığına dair Yunan gazetelerinin verdiği bilgiler yer almıştır. Konu ile ilgili haberde, On İki Adalardan gelen yolcuların adalardaki Rum halkının durumunun her geçen gün kötüye gittiğini belirttikleri, Yunan gazetelerinin İtalyanların On İki Adalardaki Rum halkını baskı altında tutmak için bir takım idari tedbirler aldıkları, Rumların adalarda iş bulmalarını zorlaştırdıkları, İtalyan hükümetinin yeni vergiler koyarak işsiz halkı daha da zor duruma düşürdükleri ve vergilerini veremeyenleri sürgüne gönderilmekle tehdit ettikleri belirtilmiştir. Habere göre; İtalyanlar, Habeşistan'a karşı yaptıkları hazırlıklarının artması

nedeniyle Rumlara karşı baskılarını daha da şiddetlendirmişler, Rum işçileri ve makinistleri zor kullanarak Somali'ye göndermişler, gitmek istemeyenleri ise sürgün etmişlerdir. İtalyanlar adalardaki motorlara el koyarak sahiplerine tazminat ödemeksizin Afrika'ya göndermişlerdir. On İki Ada Rumlunun adalardan çıkmaları yasaklanmış, sağlık sorunları yüzünden gitmek isteyenlere dahi izin verilmemiştir. Kalimnos, Leros ve İgneada metropolitlerine baskı uygulanarak kiliseler kapalı tutulmuştur. Yine divan-ı harplerde mahkûm edilen profesörler, doktorlar, avukatlar, kadın erkek öğretmenler ve öğrenciler zorla Leros Adası istihkâmlarında çalıştırılmışlardır. Adaların bütün büyük binalarına ve evlerine el konulmuştur. Bu konutlardan bir kısmı askerlerin oturmasına, bir kısmı da Afrika'dan gelen hasta İtalyan askerlerine tahsis edilmiştir. Pseremo Adası'nın az sayıdaki halkı adadan çıkarılmış ve bu ada Afrika'dan getirilen İtalyan hastaları için hastane haline getirilmiştir (Cumhuriyet, 19 Ağustos 1935). Cumhuriyet gazetesinin sütunlarında Adalar ile ilgili haberlere yer verilmeye devam edilmiştir. Atina'da çıkan Eleftra Gnomi gazetesinin haberine göre, İtalya'nın Habeşistan zaferinden sonra On İki Adalardaki İtalyanlar, Rumlara karşı taşkınlıklar ve tazyikler yapmışlar, Rodos'ta ve diğer adalarda bulunan Rum evlerine Mussolini ve Mareşal Badoglio'nun resimlerini zorla astırmışlardır. Faşistler de bu resimleri indirmeye teşebbüs eden Rumlara hintyağı içireceklerini ve adalardan kovacaklarını, duvarlara yazmak suretiyle korkutmuşlardır. Badoglio'nun Adis-Ababa'ya girdiği gün yapılan şenliklerde Rodos Genel Valisi, Yunan konsolosundan, konsoloshaneye bayrak çekilmesini talep etmiştir. Ancak konsolosluk bunun uluslararası kurallara aykırı olduğunu belirterek reddetmiştir. Bu olaydan sonra On İki Adalardaki Rumlara yönelik İtalyan baskısı artarak devam etmiştir (Cumhuriyet, 18 Mayıs 1936).

4.4. Eğitim ve Kültüre Yönelik Baskılar

Rodos ve On İki Adalarda Türklere yönelik baskıların en yoğunu eğitim ve kültür alanında yapılmıştır. Rodos adasının İtalyan yönetiminde olduğu süreçte Türk çocuklarının eğitim almak için Türkiye'ye gitmeleri İtalyan hükümetinde büyük endişe uyandırmış, bu yüzden de Türkler çeşitli baskıya maruz kalmışlardır. Rodos Konsolosluğu, Türk çocuklarının öğrenim görmek için Türkiye'ye gelmelerinin İtalyanlarca hoş karşılanmadığını belirten bir rapor göndermiştir. Rapora göre, Rodos Valisi Mr. Marie Lage, Rodos Cemaat-ı İslamiye Heyeti üyelerini makamına davet ederek Türk çocuklarının adadaki İtalyan okullarına gitmeyip Türkiye'ye gitmelerini hoş karşılamadığını belirtmiş ve öğrencilerin velilerinin uyarılmalarını istemiştir. Vali ayrıca Rodos'ta çok iyi okullar olduğunu, daha yüksek tahsil isteyen Türk öğrencilerin İtalya'ya gönderilmesi hususunda hiçbir fedakârlıktan kaçınılmayacağını ancak Türkiye'de eğitim gören İtalyan uyruklu Türk gençlerinin bazı olaylara sebep olduklarını ifade etmiştir. Raporun devamında Türkiye'den Rodos'a gelmek isteyen birçok İtalyanın olduğu ancak Rodos halkının sıkıntıya düşmemesi için bunların Rodos'a göç etmelerine müsaade edilmediğine dikkat çekilmiştir. Rodos'taki okullarda istenilen yeniliklerin yapılabileceğini hatta Türkiye'de olduğu gibi Latin harflerinin kullanılmasına bir mani olmadığı da bildirilmiştir. Konsolos söz konusu raporunda valinin konuşmalarından Türkiye'ye gidecek İtalyan uyruklu Türk çocuklarına pasaportlarının vize edilmemesi gibi bazı zorluklar çıkarılacağına anlaşıldığı için bu çocukların Türkiye'de eğitimlerine devam etmelerini sağlamak adına Türkiye'de okullar açılmadan önce çocukların peyderpey gitmeleri hususunda kolaylık sağlanacağını bildirmiştir (BCA., 30-10-0-0-237-604-23, 27.08.1934). Görüldüğü gibi İtalyan hükümeti, Rodoslu Türk çocuklarının Türkiye'ye gitmelerinin önüne geçmek için ya bir takım engeller çıkarmış ya da Adadaki İtalyan okullarında bazı yenilikler yapmak suretiyle Türk çocuklarının bu okullara yönelmelerini sağlamaya çalışmıştır. Nitekim Türk Dışişleri Bakanlığı'ndan Rodos Konsolosluğu'na gönderilen yazı bahsedilen baskıları kanıtlar niteliktedir.

Söz konusu yazıda, Rodos'taki İtalyan hükümetinin Türkiye'de okuyan ve tatillerini geçirmek için Rodos'ta ailelerinin yanına gelen Türk çocuklarının tatil bitiminde okullarına dönmek adına mahalli hükümetten izin almak için müracaatlarında bir takım zorluklar ile karşılaştıkları, günlerce bekletilmelerine rağmen pasaport ve vize alamadıkları vurgulanmıştır. Bu engellerden dolayı Türk çocuklarının kaçak olarak Türkiye'ye geri dönmeye çalışacakları Konsolosluga bildirilerek durumla ilgili bilgilendirilme istenmiştir (TDA., 541-44189-209383-13, 03.10.1936). Ayrıca Rodos'ta İtalyan okullarına giden Türk çocuklarının zorla kiliseye götürüldüğü, Ada Türkleri ve çocuklarının faşist yapılmak için baskıya maruz kaldıkları, jandarma tarafından evlerinden alınarak zorla faşist kulüplere kaydedildikleri şeklinde bazı haberlerin alındığı belirtilerek bilgi istenmiştir (TDA., 541-44226-210245-13, 08.03.1938). Rodos Konsolosu da cevaben yeni valinin adaya gelmesi ile Türk ve Rum okullarının kapatıldığını ve İtalyan ilkokullarında İtalyanca eğitim verilerek sadece dil dersi olarak Türkçe ve Rumca okutulmak üzere okulun programının değiştirilmiş olduğunu belirtmiştir. Raporda bildirildiğine göre bu süreçte Türk çocuklarının kiliseye götürülmesi söz konusu olmuş ancak velilerinin şikâyetleri üzerine bundan vazgeçilmiştir. Katoliklerin idaresindeki İtalyan ilkokullarına gönderilen beş altı yaşlarındaki Türk çocuklarına yiyecek ve içecek verilerek istavroz çıkarttırılmak ve bayrak öptürmek suretiyle Katolik inancı telkin edilmiştir. Bu durum üzerine veliler ile görüşülerek bazılarının çocuklarını bu okullardan almaları sağlanmıştır. Rodos'ta okullardaki eğitimin program dilinin İtalyanca olması ile bir taraftan Türkçenin unutturulmaya, diğer taraftan da adalardaki Türklerin anavatanla dil ve kültür bağının zayıflatılmaya çalışıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca Türk çocuklarına yönelik Katolikliği telkin eden propaganda faaliyetlerinin anlaşılması ile gereken tedbirlerin alınmaya çalışıldığı dikkat çekmektedir. Bunların yanı sıra Dopo Lavorista adlı işçi teşkilatına adalarda çalışan yerli ve yabancı bütün işçiler davet edilerek bu teşkilata üye olmayanlara iş verilmemiştir. Raporda, bu işçi teşkilatının amacının işçileri faşizme ısındırmak ve askere alınmalarını sağlamak olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca adalarda Türk nüfusunun azalmaması için Türklerin bu teşkilata işçi olarak girmelerine Konsolosluk tarafından izin verildiği halde bazılarının söz konusu teşkilata girmekten kaçındıkları da belirtilmiştir (TDA., 541-44226-210245-12, 10.05.1938).

Rodos adasının İtalyanlar tarafından işgale uğramasının yirmi beşinci yılı nedeniyle 10 Mayıs 1937'de *müstemele jübilesi* gerçekleştirilmiş, İtalya'nın Rodos'ta ve diğer adalarda yaptıkları faaliyetler ile ilgili de İtalya'da birçok yayın yapılmıştır. Cumhuriyet gazetesi söz konusu bu jübile ile ilgili Roma muhabirinin gazetesine gönderdiği bilgileri sütunlarına taşımıştır. Haberde, adanın çoğunluğunun Türk ve Rum halktan oluştuğu ve bunların da İtalya ile dil ve kültür bakımından hiçbir ilişkisinin bulunmadığı belirtilmiştir. Bu nedenle adalar ile İtalya arasında bir kültür bağının olmamasının olumsuz etkilere neden olacağı vurgulanmıştır. Ancak İtalyan valilerinin faaliyetleri ile adalarla İtalya arasında kültürel ilişkilerin kurulabildiği, bunu sağlayabilmek için ada halkının memur olabilmesi ve ekonomi alanında önemli görevlere getirilebilmeleri için İtalyanca okuyup yazma şartı konduğu, böylelikle yeni nesle İtalyan kültürünün aşılmasına çalışıldığı belirtilmiştir. Ayrıca İtalyan okulları, kütüphaneleri ve Dante Alighieri kültür teşkilatının adanın İtalyanlaşması için faaliyet içinde buldukları, Rodos ve diğer adalara İtalyanların yerleştirilerek adadaki nüfuslarının arttırılmaya çalışıldığı ve Rodos'ta Paverogno ve Campochiaro adında iki İtalyan köyünün de kurulduğu ifade edilmiştir (Cumhuriyet, 16 Mayıs 1937). İtalya bir taraftan Rodos'ta kalıcı olabilmek ve kendi kültürlerini ada halkına benimsetebilmek için en önemli kültür unsurlarından birisi olan dili kullanırken, diğer taraftan da adadaki İtalyan nüfusunun artmasını sağlamak için onlara özel köyler yapmışlardır. İtalya'nın Adalarda kalıcı olabilmek için Türkleri

kültürel yönden de asimile etmek istediğini ya da göç ettirerek Türk varlığını yok etmeyi amaçladığını söylemek mümkündür.

4. 5. Dini Baskılar

Adalarda yaşayan Türkler, çocuklarının eğitimi, arazilerine istimlak yoluyla el konulması ve göç gibi hususların yanı sıra dini bakımdan da baskılara maruz kalmıştır. Nisan 1933 depreminde zarar gören İstanköy'deki Defterdar Camii'nin tamiri konusunda İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın İstanköy'deki Defterdar Vakfı mütevellisinden aldığı ve Başbakanlığa gönderdiği mektup adadaki Türklere din üzerinden uygulanan baskılara örnek teşkil etmektedir. Bu mektupta; depremden zarar gören Defterdar Camii'nin tamir edilmediği takdirde yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya kalacağı, Türk halkının bu camiyi tamir ettirmeye olanaklarının olmadığı belirtilmiştir. Mektupta özellikle dikkat çeken husus ise İtalyan hükümetinin burada yaşayan Türklere uyguladıkları baskı siyaseti nedeniyle, bu camiyi yıkmaya niyetinde olduklarının belirtilmesidir. İfade edildiği üzere, adanın bütün vakıfları harap olmuştur. Adada yaşayan Türkler bu camii kurtarmak istemekte, gelirini de yine harap olan Türk okullarının tamiri için kullanmayı düşünmektedir (BCA., 30-10-0-0/191-308-7, 26.06.1934). 20 Nisan 1933 depremi nedeniyle zarar gören İstanköy'deki Defterdar Camii'nin tamiri ile ilgili Başbakanlığa gönderilen yazıda ise caminin tamir işlerinin Rodos Konsolosluğu tarafından gayri resmi olarak yürütülmesi istenmiştir. Nitekim Konsolosluğun caminin tamir işlerine resmi olarak yürütülmesinin, Türkiye'deki İtalyan ve diğer yabancı konsolosların da kiliselerin tamiratında aynı yolu izlemeleri için emsal teşkil edeceğinden, bu duruma sebebiyet vermemek adına Konsolosluk tarafından belirlenen güvenilir bir kişinin, müteveli tarafından tamirat işi ile görevlendirilmesi ve tamirat hesaplarının gayri resmi olarak Konsolosluk tarafından denetlenmesi istenmiştir (BCA., 30-10-0-0-191-308-7, 05.08.1934). Ayrıca İtalyanların Rodos'taki tekke ve medreseleri yeniden açmak suretiyle Türklerin fikren gelişmelerine engel olmayı amaçladıklarına dair Selam Gazetesinde bir yazı yayınlandığı ifade edilmiştir (TDA., 541/44106-209127-4, 29.05.1926).

Rodos'ta yaşayan Türklere yönelik yukarıda bahsedilen bu baskılardan ötürü Türkiye'ye göç etmek isteyen Türklerin sayısının arttığı, göçleri engellemek için de bir takım tedbirlerin alındığı görülmektedir. II. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Rodos ve İstanköy'de bulunan Türkler mallarını bırakarak Türkiye sahillerine gelmeye başlamıştır. Konu ile ilgili olarak Türk İçişleri Bakanlığı ile Başbakanlık arasındaki yazışmalarda Lozan Anlaşması ile İtalya'ya bırakılan Rodos ve İstanköy'de yaşayan Türklerin Türkiye'ye göç etmeye başladıkları ancak bu mültecilerin dağılımlarının önlenmesi ve geri gönderilmeleri için gerekli tedbirlerin alınmasının söz konusu olduğu ifade edilmiştir. Yazışmalarda bu yönde propaganda yapılarak tekrar Türkiye'ye göç etmelerinin engellenmesi gerektiği vurgulanmıştır (BCA., 30-10-0-0-237-602-2, 08.01.1934). Rodos Konsolosluğu ise Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporunda Adada bulunan Türk vatandaşlarının Türkiye'ye göç etmek istediklerini belirtmiştir. Rapora göre, İtalya'nın Habeşistan'a saldırması, İngiltere'ye ve özellikle Cemiyet-i Akvam'a karşı tavrı alması, İtalya ve İngiltere arasında Akdeniz'de eninde sonunda bir savaşın çıkma ihtimali, İtalyan hükümetinin idaresinden rahatsız olan Türklerin Türk-İngiliz dostluğuna güvenerek Adaların geri verileceğinden ümitlenmelerine neden olmuştur. Türk nüfus, Rodos konsolosluğu ile yaptıkları görüşmelerde savaş tehlikesinden önce ailelerinin Türkiye'ye gönderilmeleri için zamanında haberdar edilmek istediklerini ifade etmişlerdir. Konsolos bu istek karşısında, saldırgan politikasından dolayı İtalya'nın Adalardan uzaklaştırılacağını, telaşa gerek olmadığını ve Türkiye'nin kendileri ile alakadar olacağını bildirmiştir. Konsolos ayrıca bazı İtalyan askerlerinin

ve memurlarının “Türkler bizimle beraber olsalardı biz onlara Musul’u verecektik, teklifimizi kabul etmediler ve Adaları almak için İngilizlerle beraber oldular. Adaları taş taş üzerinde bırakmadan terketmeyeceğiz” gibi tehdit edici sözlerinin kulaktan kulağa dolaşmasının Türkleri endişelendirdiğini de ifade etmiştir. Raporda böylesi bir durum ile karşı karşıya kalınması halinde Türklerin Adalarda kalmalarını sağlamanın yanı sıra tehlikeli bir durumun meydana gelmesi durumunda ailelerin Türkiye tarafından kabul edilmesinin gerektiğine, ancak İtalyan hükümetinin toplu göçe izin vermeyeceğine değinilmiştir. Bu yüzden de tehlike anından bir ay önce Konsolosluğun bilgilendirilmesi, Türklerin ziyaret maksadıyla Türkiye’ye göç etmelerini sağlamak için Adalardan çıkış vizesi alınması, vapur ve motorlarla ailelerin Türkiye’ye sevk edilmelerinin sağlanması gerektiği belirtilmiştir (TDA., 541-44189-209379-3, 23.03.1939). 1933 yılı içinde Rodos ve İstanköy’de yaşayan Türk vatandaşları Konsolosluğa başvurarak iltica talebinde bulunmuşlardır. Konu ile ilgili olarak Dışişleri Bakanlığı’ndan Rodos konsolosluğuna gönderilen yazıda İstanköy’de Türkler aleyhinde meydana gelen olaylardan sonra açıkta kalan ve İzmir’in Çeşme ilçesine yerleştirilen vatandaşların haricinde, Türk ırkından olup Türk vatandaşı olmayanların da ilticalarının kabul edildiği, kendilerine sadece arazi verilmek suretiyle yerleştirildiklerinin İçişleri Bakanlığında alınan tezkerede bildirildiği ancak bundan sonra İstanköy ve Rodos’tan göç etmemelerinin Türklere anlatılması gerektiği ifade edilmiştir (TDA., 541-44189-209383-19, 28.12.1933). Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, İtalya’nın baskısına rağmen, Adalarda yaşayan Türk ve Rum nüfusunun tutumları sayesinde baskı ve zulüm siyasetlerinin kolaylıkla etki gösteremeyeceğini ifade etmekte, Türklerin Anavatana göçlerini de onaylamamaktadır (Uzman, 2018:223).

Çıkması muhtemel olan bir savaştan endişe duyulması ve İtalyan yönetiminin baskılarının gün geçtikçe yoğunlaşması Adalarda yaşayan Türk vatandaşlarının Türkiye’ye göç taleplerinde artışa neden olmuş, bu durum bölgedeki Türk varlığının azalmasına sebebiyet vereceğinden dolayı endişe yaratmıştır. Bu yüzden göçlerin engellenmesi ve Türklerin bu durum ile ilgili bilgilendirilmesi üzerinde hassaten durulmuştur. Türk vatandaşı olan Türklerin yanı sıra İtalyan tebaasından olanlar da Rodos’tan Türkiye’ye göç etmeye başlamışlardır. Nitekim Rodos Konsolosluğu tarafından Dışişleri Bakanlığı’na gönderilen yazıda bu göçleri önlemek için bazı tedbirler alındığı, İtalyan tebaasından olan Türklere vize vermek hususunda zorluklar çıkartılarak göçün önüne geçilmeye çalışıldığı belirtilmiştir (BCA., 30-10-0-0/238-605-12, 28.11.1934). Örneğin 1936 yılında ailesi ile birlikte Rodos’tan İzmir’e gelen, Türk olmasına rağmen İtalyan tebaasından İbrahim Meteoğlu ile çocuklarının Türkiye’nin sınırlarının dışına çıkarılması kararı alınmıştır (BCA., 30-18-1-2/94-31-10, 16.04.1941).

Adalar da yaşayan Türklerin göçleri her ne kadar engellenmeye çalışılsa da özellikle 1935 yılından itibaren göç edenlerin sayısı oldukça artmıştır. Bu göçlerin en temel nedenini, Habeşistan Savaşı ve adalardaki asker sayısının artmasında aramak doğru olacaktır. Savaş bittikten sonra da göçler azalmamış bilakis Adalar halkına yönelik İtalyanlaştırma politikaları rahatsızlığa ve bunun sonucunda ise göçlere neden olmuştur Özellikle göçlerin hızla arttığı 1937 ve 1938 yıllarında İtalyan hükümeti, Türk Konsolosluğu’nu Türkleri göçe yönlendirmekle suçlamıştır. Oysaki yukarıda da belirtildiği üzere bu göçlerin önüne geçebilmek için Türkiye bir takım tedbirler almıştır. Bunun yanı sıra adalardan sadece Türk vatandaşları değil, aynı zamanda Rumlar ve İtalyan askerler de Türkiye’ye göç etmiştir. Bu durum İtalyan hükümetinin, konsolosluğa yönelik suçlamalarının geçersiz kılmaktadır (Papuççular, 2024: 120-121).

5. II. Dünya Savaşı Sırasında ve Sonrasında İtalya'nın Rodos ve On İki Adalarda Yaşayan Türklere Yönelik Baskıları

5.1. Türklerin Mülklerine İstimlak Yoluyla El Konulması

Türkiye II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte On İki Ada sorununu müttefikleri ile yaptığı siyasi ve askerî toplantılarda gündeme getirmiştir. Türkiye'nin savaşa girmeyeceğini belirttiği 1940 yılına kadar Türk ve İngiliz yetkililerce On İki Ada'yı ele geçirmek için planlar dahi yapılmıştır. Ancak Türkiye'nin, savaşın dışında kalma kararı alması, söz konusu planların müttefik devlet tarafından ertelenmesine neden olmuştur. Türkiye ise On İki Ada'daki her türlü gelişmeleri savaş boyunca takip etmekten geri durmamış (Papuççular, 2017: 150), İtalyanların II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında özellikle Rodos'ta Türklere yönelik baskılarını yakından takip etmiştir. Nitekim Dışişleri Bakanlığı ile Rodos konsolosluğu arasındaki yazışmalar bu durumu kanıtlar niteliktedir. Türklere yönelik bu baskılar daha önceki yıllarda olduğu gibi Türklerin emlaklarının istimlak etmek suretiyle gerçekleşmiştir. Örneğin, Balıkesir'de yaşayan Burhan Yüce, Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir telgrafta kendisinin Rodoslu olduğunu ancak İtalyan Harbi'nde adadan ayrıldığını, o tarihten 1939 yılına kadar Türk mallarının satılmasına İtalyan hükümetinin izin verdiğini, buna dayanarak adada bulunan babasından kalma evi ve bağı satmak için İtalyan hükümetine başvurduğunu ancak emlakının İtalyan Hükümeti tarafından istimlak edileceği haberini aldığını belirtmiş ve bu arazinin istimlak hakkının olup olmadığının kendisine bildirilmesini istemiştir (TDA., 541-44155-209424-3, 07.06.1939). Bu duruma benzer başka hadise de Mahmut Emin Karaali'nin Rodos'ta bulunan emlakı ile ilgilidir. Karaali, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye gönderdiği yazıda Rodos'ta bulunan kız kardeşinden edindiği bilgiye göre babasından kalan çiftliklerinin İtalya hükümeti tarafından yok pahasına müsadere ve istimlak edilmek istendiğini, şehre çok yakın olan bu arazinin en az bir buçuk milyon liralık değeri olmasına rağmen sadece bin liralık bir fiyat verildiğini belirtmiş ve "Biz Türk vatanının öz evlatları hukukumuzun muhafaza ve müdafaasını on sekiz milyon Türkün babası bulunan muhterem Reisimizden başka gövenecek kimsemiz olabilir mi?" ifadeleri ile söz konusu durum ile ilgili haklarının savunulmasını talep etmiştir (TDA., 541-44155-209425-3, 14.06.1939). Bu durum ile ilgili olarak Rodos Konsolosluğu'ndan verilen bilgi de ise, bu çiftliğin tapuda değerinin 68673 liralık olarak gösterildiği, mevcut durum dikkate alınıp tapudaki değerine yüzde otuz ilave edilerek takdir edilen değer 82274 liralık gibi yüksek bir fiyat olduğunun göz önüne alınmasının gerekeceği ve ilgili kurumun Karaali ailesi ile yapılan görüşmeler sonucunda kendilerine 90.000 liralık teklif ettiği belirtilmiştir. Raporda ayrıca ailenin, çiftliği satmak için bazı kişilerle görüştüğü, hatta İtalyan hükümetine de teklifte bulunduğu, hükümetin alıcı olabileceği gibi gerekli gördüğü takdirde çiftliği istimlak edebileceği belirtilmiştir. (TDA., 541-43950-294425-2, 12.10.1939). İshak Dalamanlı da Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafında İtalyan hükümeti tarafından mağdur edildiğine işaret etmektedir. Telgrafta verilen bilgilere göre Rodos Belediyesi İzmir'de yaşayan İshak Dalamanlı'ya evini tamir ettirmesi için rapor göndermiş, ancak tamir için belediyeye müracaat edilmesine rağmen kendisine tanınan sürenin sona erdiği belirtilmiştir. Rodos Belediyesi 60 bin liralık vererek evi almak istemiş, ancak başka müşterilerin eve daha fazla para verdiklerinin söylenmesi üzerine eve talip olanlar belediyeye çağrılarak kendilerine bir takım zorluklar çıkarılmıştır. Mülk sahibinin belirttiğine göre bahçe içindeki iki ev belediye tarafından istimlak edilerek yol açılmış, üçüncü ev de istimlak edilmek istenmiştir (TDA., 541-43950-209360-14, 26.04.1940). İshak Dalamanlı'nın Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği başka bir yazıda da İtalyan hükümetinin istimlak yoluyla Türklere uyguladıkları baskılar dile getirilmiştir.

Rapora göre, 1940 yılında ev sahibi mahalli hükümet tarafından çağrılarak evini 70 bin lirete satması istenmiştir. Bu teklifin kabul edilmemesi üzerine evi almak isteyen diğer müşterilere çeşitli zorluklar çıkarılarak evin satılması engellenmiştir. Dalamanlı'nın Rodos'taki evi 71 bin İtalyan lirete haberi olmadan istimlak edilmiştir (TDA., 541-44155-209360-10, 21.08.1941). Telgraftaki açıklamalar dikkate alındığında İtalyan hükümeti Türklere ait mülkleri sadece istimlak etmekle kalmamakta ya değerinin çok altında fiyat vermekte ya da evlere talip olanları da çeşitli zorluklarla yıldırmaya çalışmaktadır. Melek Güneşhan da Rodos'ta bulunan aile mezarlığının İtalyanlar tarafından park haline getirildiğini ve bir bölümünün üzerine de bir fabrika inşa edildiğini bildiren dilekçesini Dışişleri Bakanlığı'na göndermiştir. Dışişleri Bakanlığı da Rodos Konsolosluğu'ndan durumun araştırılmasını istemiştir (TDA., 541-44155-209412-3, 13.03.1944).

Rıza Conkbayır adlı vatandaş ise Rodos'ta dedelerinden kalan malları hakkında Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafında, adanın İtalyan hükümetinin idaresinde olduğu zamanlarda her türlü sorumlulukları yerine getirmesine rağmen şahsi mallarını satmak ya da mübadele etmek istediğinde kendisine hiçbir kanuni imkân verilmediğini ve mallarının başka kişilerin eline geçtiğini belirterek bu konudaki mağduriyetinin giderilmesini istemiştir. Dilekçesinin devamında II. Dünya Savaşı sonrasında Rodos adasının Yunanlıların eline geçmesinden dolayı da bahse konu olan arazilerin kendilerine geri verilmesini istemektedir. Ayrıca telgrafta dikkat çeken diğer husus da Rodos 1911 yılında İtalyanlar tarafından işgal edildiğinde Rıza Conkbayır'ın evine zorla girilerek kıymetli Türk eserlerinin gasp edildiği ve Rodos'un kıla müzesine gönderildiği iddialarıdır. Nitekim Conkbayır, bu durumun kanunlara aykırı olduğunu belirtmiş, bu eserlerin bedellerinin ödenmesini ya da Türkiye'deki İtalyan emlakı ile değiştirilmesini talep etmiştir (TDA., 541-44155-209416-1, 26.07.1946). Dilber Fesci adlı vatandaş ise Rodos'taki arazileri ile ilgili Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği yazıda adada bulunan 300 dönüm arazi ve içinde 100 ağaç zeytinlik ve 50 adet çeşitli meyve ağaçlarından oluşan emlakının 15 yıl önce İtalyan hükümeti tarafından müsadere edildiğini ve bu malların bedelinin kendilerine ödenmediğini belirtmiştir (TDA., 541-34212-133928-2, 25.10.1950). Cahit Aras adlı vatandaş ise Rodos'taki evlerinin Yunan hükümeti tarafından müze haline getirilmek suretiyle istimlak edildiğini bildirmiştir (TDA., 541-34413-135386-54, 29.02.1960). Gönderilen telgraflardan da anlaşılacağı üzere İtalyan hükümeti Türklerin mal ve mülklerini değerinden daha ucuza satmaları için çeşitli yollara başvurmuşlardır. Tarihi kıymeti olan eserlere el konulması ya da evlerin kendi idarelerinde müzeler haline getirilmesi Adalardaki Türklerin kültürel miraslarını yok etmeye yönelik girişimlerdir. Ayrıca verimli toprakların istimlak edilmesi de ekonomik bakımdan Türkleri zayıflatmak için uygulanan başka bir baskı aracı olarak görülmelidir. Bu durum Türkiye'ye göçü arttırmış ve adalardaki Türk nüfusu gün geçtikçe azalmaya başlamıştır.

5.2. Türklere Yönelik Kötü Muameleler

Rodos'ta yaşayan Türk vatandaşlarının usulsüz olarak tutuklanmak suretiyle de baskılara maruz kaldıkları görülmektedir. Rodos Konsolosu Reşad H. Karabuda'nın 9 Ağustos 1939'da Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporda Türk vatandaşlarından iki kişinin usulsüz olarak tutuklandıklarına dair vermiş olduğu bilgiler bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Konsolosluğun belirttiğine göre, tutuklanan Türklere birisi, adaların Türkiye'ye geçeceğine dair haberleri yaydığı iddiası ile sekiz gün alıkonulmuştur. Konsolos, bu durumdan 6. gün haberdar olduğunu, Karabinyeri Komutanlığı ile bu konuda bir görüşme yaptığını, ancak bir sonuç alamayınca bir gün sonra da Vilayet Genel Kâtibini görmeye gittiğini fakat yerinde

bulamadığını, sonraki gün de tutukluların tahliye edilmiş olduklarını öğrendiğini belirtmiştir. Raporda belirtildiğine göre diğer tutuklanma olayında ise bir Türk vatandaş sabah 5'te nüfus cüzdanının incelenmesi için iki karabinyeri tarafından evinden alınarak akşama kadar karakolda tutulmuştur. Bu iki Türk vatandaşların usulsüz tutuklanmaları, Türklere yönelik sistematik bir hareketin başlangıcı olarak telakki edilmiş, konsolos bu durumu önlemek için vali vekili olan genel kâtipi ziyarete giderek olaylara dikkatini çekmeye çalışmıştır. Genel Kâtip ise *nizamperver* ve yaşadığı memlekete *riâyetkar* olarak tanıdığı Türklerin son dönemlerde gazetelerdeki yayınlardan destek aldıklarının düşünülmesinden dolayı polisin yaptıklarının mazur görülmesini istemiştir. Konsolos ise Türklerin haklarında yapılan ihbarın asılsız olduğunu bu yüzden de tahliye edildiklerini söyleyerek polisin keyfi hareketlerinin haklı görülmemesi gerektiğini, aksi takdirde ihbarların ve tutuklamaların önüne geçilemeyeceğini belirtmiştir. Genel kâtip görüşme sırasında Ventura adında bir İtalya'nın da İzmir'den sınır dışı edildiğine temas ederek İtalyanların Türkiye'de iyi muamele görmediklerini üstü kapalı bir şekilde ima etmiştir (TDA., 541-44167-207580-3, 08.09.1939). Bu yazıda ifade edildiği üzere İtalyan hükümeti Türkleri usulsüz tutuklamakla sadece baskı kurmayı değil, aynı zamanda Türkiye'deki İtalyanlara uygulandığını iddia ettikleri kötü muamelelere kendilerince bir karşılık vermeyi istemişlerdir.

Rodos'ta İtalyanların Türklere yönelik baskıları ve kötü muameleleri, Türklerin adadan kaçma teşebbüsünde bulunmalarına da neden olmuştur. Nitekim Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen bir yazıda 25 Aralık 1938'den beri kaybolan ve kaçak olarak Türkiye'ye gitmek istedikleri anlaşılan 96 Türk çocuğunun ailelerinin merak içinde oldukları (TDA., 541-43950-210041-30, 02.01.1939), bunların dışında üç Türk çocuğunun da bir kayıkla kaçtıkları ifade edilmiştir (TDA., 541-43950-210041-29, 06.01.1939). Ancak Rodos Konsolosluğu'na gönderilen yazıda bahsedilen bu kafilenin Türkiye'ye gelmediği ve akıbetlerinin meçhul olduğu, ancak bu kabile ile ilgisi bulunmayan 12 çocuğun Marmaris'e geldikleri bildirilmiştir (TDA., 541-43950-210041-33, 20.02.1939). Rodos Konsolosu R.H. Karabuda ise cevaben Rodos'tan çeşitli zamanlarda giden üç kabile içinde 12 çocuğun bulunduğunu, son aylarda Anadolu'ya kaçan çocukların hepsinin -biri dışında- iade edildiğini böylelikle akibeti meçhul hiçbir kafilenin bulunmadığını belirtmiştir (TDA., 541-43950-210041-32, 07.03.1939). Türkler baskılar karşısında her ne kadar Rodos'tan Türkiye'ye göç etmek için çeşitli teşebbüsler de bulunsalar da, Türkiye Ada'daki Türk varlığının korunmasına büyük önem vermektedir. Nitekim 16 Ocak 1939 tarihinde İçişleri Bakanlığı'na gönderilen yazıda Türklere uygulanan baskıların üzücü olduğu ancak Türk varlığının zayıflamamasının siyasi olarak önemli görüldüğünden Türklerin adada yaşamaya devam etmelerinin sağlanması gerektiği ve Türkiye'ye göç etmek için bile olsa adadan ayrılmalarının önüne geçilmesinin zaruri olduğu belirtilmiştir. Ancak Türklerin haksızlığa uğraması halinde diplomatik bir müdahalenin mümkün olacağı, bunların haricinde herhangi bir müdahalenin mevzubahis olmayacağı dile getirilmiştir (TDA., 541-44189-209383 -11, 16.01.1939). Rodos ve İstanköy adalarından Türkiye'ye göçler II. Dünya Savaşı'nın sonunda da devam etmiştir. Nitekim Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'ndan Başbakanlığa gönderilen yazıda Rodos ve İstanköy'den Muğla sahillerine gelen Türklere yüzde doksan beşinin kendi istekleri ile Bodrum ve Fethiye'den tedarik edilen motorlarla, geldikleri adalara geri gönderildikleri belirtilmektedir. Adalarla hiçbir ilgisi kalmayan çok az bir kısım Türk mülteci ise geri dönmek istememiş ve Türkiye'de yakınlarının yanında kalmayı tercih etmişlerdir (BCA., 30-10-0-0-124-882-16, 16.10.1945). Adalarda Türklere uygulanan bu baskılar Türkiye'ye göçü onlar için zaruri kılsa da, adalardaki Türk varlığının devamı her şeyin üzerinde tutulmuş ve bu yönde tedbirler alınmıştır. Türkiye, II. Dünya Savaşı sona erdikten sonra da On İki Adada Türk

varlığının korunması için çaba göstermiş ancak savaşın çetin koşulları nedeniyle uygulamak istediği politikaları hayata geçirmekte zorlanmıştır.

İtalyan Hükümeti sadece Türklere değil, Rodos'ta yaşayan Yunan uyruklu olan halka da baskı uygulamışlardır. Rodos Konsolosluğu'ndan Türk Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen rapora göre Yunanistan'a savaş ilan edilmesinin hemen sonrasında Rodos'ta bulunan 17 ile 60 yaş arasındaki Yunanlılardan yüzlerce kişi tutuklanarak eski kalenin derin hendeklerinde hazırlanan çadırli kampa gönderilmiştir. Şiddetli yağmura ve rüzgâra maruz kalan bu insanlara yatak yerine ot verilmiş ve evlerinden sadece bir battaniye almalarına müsaade edilmiştir. İtalyan uyruklu yerli Rumların ileri gelenlerinden 10-15 kişi tutuklanarak hapsedilmiştir. Eski kalenin diğer bir hendeği de Türk esirler için ayrılmıştır. Şehrin dışında iki İtalyan askeri öldürülmüş, birisinin dili kesilmiştir (TDA., 541-44146-207556-310, 13.11.1940).

5.3. Eğitim ve Kültüre Yönelik Baskılar

İtalyan idaresinin Rodos'taki Türk okullarına yönelik uyguladıkları menfi politikalar II. Dünya Savaşı yıllarında artarak devam etmiştir. Konu ile ilgili Dışişleri Bakanlığı'ndan Rodos Konsolosluğu'na gönderilen bir yazıda Rodos'un Camiikebir mahallesindeki Süleymaniye okulunun kapısı üzerindeki eski Türkçe yazılı olan levhanın İtalyan hükümeti tarafından kaldırılarak yerine İtalyanca "Benito Mussolini" levhası konulduğu, bu okulda daha önce Türkçe eğitim yapılmasına ve okula Türk ve İtalyan uyruklu birçok öğrencinin devam etmesine rağmen, önce Türkçe eğitimin yasaklandığı daha sonra da Türk öğretmenlerinin görevlerine son verilerek yerlerine İtalyan öğretmenlerin tayin edildiği belirtilmiştir. Yine yazıda belirtildiğine göre, bu okula devam eden Türk çocuklarına eğitim verilmeyerek Katolik dine ait merasim usulleri, İtalyan bayrağına saygı duyma ve faşistlerin selamlarının nasıl verileceği öğretilmiş, Türkiye'ye eğitim amaçlı gitmeyi planlayan Türk ve İtalyan uyruklu öğrencilerin tekrar Rodos'a dönmelerine Hükümet tarafından izin verilmediği yönünde bilgi alındığı, bu sebeple Bakanlığın konu ile ilgili bilgilendirilmesi istenmiştir (TDA., 541-44189-209378-2, 26.01.1940). Konsoslosluk ise gönderdiği cevap yazısında, mahalli hükümetin Rodos'taki Türk okullarında faşizm propagandası yaptığını, okulların isimlerinin değiştirilerek İtalyan isimleri verdiğini, Süleymaniye okulunun adının "Scolabeni ve Mussolini" ye çevrildiğini belirtmiştir. Ayrıca Türk anaokulunun kaldırılarak bu okula giden Türk öğrencilerin İtalyan anaokuluna devam etmelerine teşvik edildiği, bu okullardaki Türk çocuklarına "Civani" ve "Anna" gibi Hristiyan isimlerinin verilmeye başlandığı bilgisi de verilmiştir. Bu durum üzerine Rodos müftüsü Faşist Fırkasının Genel Kâtibine başvurarak bu durumun Müslüman halk arasında kötü etkiler yarattığını belirtmiştir. Yazıda belirtildiğine göre, genel kâtip ise İtalyan öğretmenlerin Türk isimlerine dilleri dönmediği için bu şekilde hitap ettiklerini ancak verilen emir ile bu durumdan vazgeçtiğini söylemiştir. Konsoslosluk da okullarda eğitim dilinin İtalyanca olduğunu, müfredatta din dersinin haftada bir saat verilmesinin Türklerin bu okullara güvensizliğini gidermek amacı taşısaya da bir kıymetinin olmadığını ifade etmiştir. Daha sonra bu dersler yarım saate indirilmiş ve "kelime, dil, tevhid ve besmele", İtalyancaya çevrilmiştir. Bu uygulamalar ile Türk çocukları etki altında kaldıkları için aileleri tarafından bu okullardan alınmıştır. Bu okulların kadrosunda bulunan Türk öğretmenler, İtalyan hükümetinin direktifleri doğrultusunda hareket ettikleri için görevlerine devam etmişlerdir. Bunlar, üçü kadın, biri erkek olmak üzere İtalyan kültürü ile yetişen, Türklük ile ilgisi olmayan kişilerdir. Eğitim konusunda uygulanan bir başka baskı ise eğitim için Türkiye'ye giden Türk gençlerinin Rodos'a dönmelerine izin verilmemesidir (TDA., 541-44189-209378-1, 07.03.1940). İtalyan hükümetinin Türk okullarında eğitim dili olan

Türkçeyi yasaklamak, Türk öğretmenler yerine İtalyan öğretmenleri tayin etmek, eğitim-öğretimin ilk basamağı olan Türk anaokullarını kaldırmak ve buradaki Türk çocuklarına Türkçe isimler yerine Hristiyan isimleri vermek suretiyle en önemli kültür unsurlarından biri olan dili kullanarak Türklerin milli kimliklerini zayıflatmayı amaçladıklarını söylemek mümkündür. Nitekim eğitimin ilk basamağını oluşturan ana okul çocuklarının asimile edilmesinin daha kolay olduğu düşünüldüğünde İtalyanların planlı bir şekilde bu propagandalarını yürüttüklerini söylemek doğru olacaktır. Ayrıca Türkler arasında birlik ve beraberliği sağlayan diğer bir unsurun da din olması nedeniyle, din derslerinin yok denecek kadar az bir sürede verilmesi ve dini terimlerin bile İtalyan dilinde öğretilmesi pek tabii Türk ailelerin tepkisine neden olmuştur.

6. Kıtık Sorunu ve Yoğunlaşan Göçler

II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte On İki Ada'dan Türkiye yapılan göçlerin en önemli nedeninin kıtlık olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Rodos ve İstanköy haricinde kalan adalarda tarıma elverişli arazilerin olmaması, İtalya'nın savaşa girmesiyle birlikte İngiltere'nin Adaları ablukaya kalması, ticaretin kesilmesi ve İtalyan yönetiminin mevcut erzak stoklarını askerine ayırması adalarda büyük bir açlığın başlamasına neden olmuştur. Adalarla Türkiye'nin ticari bağlantısı kesildiğinden buralara ancak İtalya'dan sınırlı erzak gönderilmiştir (Papuççular, 2024:177). Savaş sürecinde, İstanköy adasında açlık ve terör faaliyetleri hüküm sürmüş ve halkın elindeki bütün mahsullere hatta balıkçıların kayıklarına dahi el konmuştur. Halka günde ancak 50 gram ekmek verilmiş, halk dağlardan topladıkları otlarla beslenmeye çalışmıştır. Kamplara yerleştirilen Yunanlılar oldukça sağlıksız koşullarda yaşamaya başlamışlardır (Tasviri Efkâr, 23 Aralık 1940). Türkiye, savaşın dışında olmasına rağmen kayıtsız kalmayarak adalarda yaşayan halka yardımda bulunmuştur. Nitekim Kızılay Genel merkezinden Başbakanlığa gönderilen 17 Mart 1941 tarihli yazıda Rodos'ta bulunan çocuklara ve hastalara özel beş bin liralık pirinç, zeytinyağı, şeker, taze balık ve küçük baş hayvan gibi gıda maddelerinin Marmaris limanından bir motorla Rodos'taki İtalyan Kızılhaçı'na adına gönderildiği belirtilmiştir (BCA., 30-10-0-0/178-234-21, 17.03.1941). Türkiye'nin On İki Adalara yönelik yardımları 1943'ten sonra da devam etmiştir. Bir taraftan uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapılırken, diğer taraftan ise Batı Anadolu yardımların merkezi haline getirilmiştir. Yardım süreci Türkiye'nin müsaadesi ve Kızılay'ın da desteği ile kurumlar tarafından koordine edilmiştir (Papuççular, 2024: 183) Türkiye yaptığı bu yardımlar ile bir taraftan göçlerin önüne geçmeyi, diğer taraftan da ve Adalarda yaşayan Türkler ile Türkiye arasındaki bağın korunmasını sağlamayı amaçlamıştır. Türkiye savaş devam ederken Türklere yönelik baskıların gittikçe artması üzerine hem diplomatik girişimlerde bulunmuş, hem de Adalardan göçmen kabul etmemeye yönelik politikasını da esnetmiştir. 20 Nisan 1941 tarihinden itibaren Adalardan yapılan ilticaları kabul etmeye başlamıştır (Uzman, 2018:224). Bununla birlikte Adalarda başlayan kıtlık, firar olaylarının da yaşanmasına ve halkın kabileler halinde Türkiye'ye göç etmelerine sebebiyet vermiştir. II. Dünya Savaşı'nın hızla devam ettiği 1943 yılında Müttefik devletlerin Ege Denizi'ndeki Sisam, Leros ve İstanköy adalarını işgal etmesi üzerine On İki Adadaki İtalyanlar da Fethiye, Marmaris ve Köyceğiz'e göç etmeye başlamışlardır. Göç eden 700 kişinin az bir kısmı subay, 64'ü erbaş, 208'i asker ve geri kalanı ise sivillerden oluşmuştur (Cumhuriyet, 18 Eylül 1943). Aynı yıl içerisinde Rodos adasından Türkler ve Rumlar da göç etmeye başlamışlardır. Rodos adasından göç eden kafilede bulunan Rumlar Kıbrıs adasına gitmiş, Marmaris'e sığınan İtalyan uyruklu Türkler de Türkiye'nin çeşitli yerlerine gönderilmiştir. İtalya'nın mülteci asker ve subayları ise kamplara yerleştirilmiştir. Almanların 11 Eylül'de Rodos limana ilerlemesi üzerine İtalyanlar panik içinde limandaki deniz araçları ile Türkiye'nin sahillerine kaçmıştır. 11 Eylül'de Rodos

adasının işgali üzerine Alman uçakları şehre attıkları beyannameler ile Badoglio hükümetinin Rodos'u İngilizlere sattığı yönünde propagandalar yapmışlar ve validen şehrin idaresini almışlardır. Almanların birçok köyü yakması üzerine Türkiye'nin sahillerine iltica eden İtalyan askerleri de silahlarını denize atmışlardır. Rodos'tan Türkiye'nin Güneybatı Anadolu sahillerine ilticalar gerçekleşmiştir (Cumhuriyet, 23 Eylül 1943). Türkiye'ye yapılan bu göçlerle ilgili Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'ndan gönderilen yazıda Alman işgalindeki İstanköy ve Rodos'tan Muğla ili ve ilçelerine yerleştirilen, İtalyan tebaasında olan Türkler arasında elektrikçi, şoför, motorcu gibi sanat erbaplarının olduğu belirtilmekte, bunların kendilerine ihtiyaç duyulan Aydın, İzmir ve Nazilli gibi yerlerde değerlendirilmelerinin uygun olacağı belirtilmektedir (BCA., 30-10-0-0/124-882-12, 02.05.1945). Böyle bir karar alınarak, her türlü masrafları devlet tarafından karşılanan bu mültecilerin hem sanatlarından faydalanmak hem de Türkiye'ye olan yüklerini en aza indirmek amaçlanmıştır. Çünkü savaş devam etmekte ve Türkiye her ne kadar savaşa dâhil olmasa da savunmaya yönelik aldığı askeri tedbirlerin etkisiyle ekonomik bakımdan sıkıntılı bir süreç geçirmektedir. Böyle bir ortamda bir de mülteci sorununun yaşanması devlete artı bir yük olarak değerlendirilebilir.

7. Rodos ve On İki Adalarda Yaşayan Türklere Yönelik Yunanistan'ın Baskıları

Adaların 1947 yılı itibariyle Yunanistan'a verilmesi, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'nın sonunda uluslararası ortamda yalnız kaldığı bir dönemde gerçekleşmiştir. Nitekim Sovyetlerin tehditlerinin giderek arttığı bu süreçte Türkiye müttefik devletler ile karşı karşıya gelmeyi göze alamamıştır. Bundan sonraki süreçte ise dış politikasında saldırgan ve baskıcı bir politika izleyen İtalya, yerini Yunanistan'a bırakacaktır (Papuççular, 2014: 218) İtalya'nın Rodos ve On İki Adalardaki hâkimiyeti döneminde Türk nüfusunda önemli derecede düşüş meydana gelmiş olmasına rağmen esas azalma adaların Yunanistan'a verilmesinden sonra gerçekleşmiş ve birçok Türk vatandaş Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Bu göçlerin nedenleri arasında Türklerin kültürel kimliklerinin yok sayılması, şiddete maruz kalmaları, iş sahibi olmalarına ve gayrimenkul satın almalarına izin verilmemesi ve eğitim hususunda yaşatılan sıkıntılar yer almaktadır. Yunan yönetimi öncelikle Türk okullarına ödenek ayırmayarak baskı politikasını başlatmıştır. Dışişleri Bakanlığı'ndan Başbakanlığa gönderilen yazıda, Rodos Başkonsolosluğu'ndan gelen rapora dayanılarak, Yunan hükümetinin Türk okullarında çalışan öğretmenlere ödenek vermediği, Yunan hükümetinin yardım yapamayacaklarını belirttiği, bunun üzerine öğretmenlerin Mayıs ayı aylıklarının cemaat tarafından karşılandığı ancak diğer aylar için ödeme yapacak paranın olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca öğretmenlerin aylıklarını alamadıkları takdirde görevlerini sürdüremeyecekleri, bu yüzden de Rodos'taki sekiz okulun kapatılma tehlikesi ile karşı karşıya kalacağı ifade edilmiştir. Okulların kapatılma tehlikesinden dolayı duyulan kaygı cemaat tarafından dile getirilerek Türk hükümetinden yardım istenmiştir (BCA., 30-10-0-0/256-725-22, 10.06.1947). Bu durum, Türk cemaatinin eğitim konusuna verdikleri önemi ve bu hususta Türk hükümetinden yardım beklediklerini göstermektedir. Ödenek konusunda sıkıntı yaşanmasının yanı sıra, okutulan derslerin verildiği lisan da sorun teşkil etmiştir. Rodos ve İstanköy'deki okullarda tarih, coğrafya gibi dersler Yunanca öğretilmeye başlanmışken, fizik, kimya, matematik gibi dersler Türkçe öğretilmeye devam etmiştir (Kaymakçı; Özgün, 2015: 21). Böylece Türk kimliğinin muhafaza edilmesini sağlayacak dersler Yunan dilinde verilerek buradaki Türklerin Türkiye ile bağları koparılmaya çalışılmıştır. Rodos ve On İki Ada Türkleri, gerek adaların İtalyan işgali altında kaldığı otuz dört yıllık sürede, gerekse II. Dünya Savaşı sonrasında kültürel yönden zayıflatılmak istendiği için bir takım tedbirler alınmaya çalışılmıştır. Bu yüzden Rodos Türk okulları müdürü Ali Rıza İdrisoğlu, Rodos

Başkonsololuğu'na müracaat ederek, Türk okullarında öğrenim gören öğrencilere dağıtılmak üzere Milli Eğitim Bakanlığı'ndan kitap istemiştir. Okul müdürü mevcudu sekiz yüzden fazla olan öğrencilerin anavatanın kültür kaynaklarından faydalanmalarına olanak sağlanmasının önemine değinmiştir. Söz konusu bu talep Dışişleri Bakanı Hasan Saka tarafından Milli Eğitim Bakanlığı'na iletilmiş ancak Bakanlık okul kitaplarının döner sermayeli bir kurum tarafından bastırılması nedeniyle istenilen kitapların ücretsiz gönderilmesinin mümkün olmadığını belirtmiştir. Ancak Hasan Saka gönderdiği yazıda Türk öğrencilerinin eğitimlerine devam etmeleri ve kültür seviyelerinin yükseltilmesi için okul kitaplarının ücretsiz olarak gönderilmesinin elzem olduğuna dikkat çekmiştir (BCA., 30-10-0-0/239-613-23, 15.11.1946).

Yunan hükümeti 1950'den sonra adalardan ayrılan Türklerin Rodos ve İstanköy'e geri dönmelerini engellemek için belge imzalatmışlar, adalardan göç etmeyen Türkler de vatandaşlıktan çıkarılacakları endişesinden dolayı adalardan ayrılmamışlardır. Yunanlılar çıkardıkları çeşitli zorluklarla adalardaki Türk nüfusunu azaltmaya yönelik bir politika yürütmüşlerdir (Kaymakçı; Özgün, 2015: 85). Yunan yönetiminin Türklere yönelik baskıları Başkonsolos ile Dışişleri Bakanlığı arasındaki yazışmalara da konu olmuştur Yunanlıların Rodos Müftüsü Süleyman Kaşlıoğlu'na verdiği maaşı kesmeleri üzerine Başkonsolos tarafından gönderilen raporda, On İki Ada Türklerinin en zekisi ve en işe yararı olarak nitelendirilen müftünün elde tutulması gerektiği, başka bir millete sığınması durumunda On İki Ada Türklerinin geleceğinin tehlikeye düşebileceği, bu yüzden Adalardaki Türklerin Trakya'daki Türklerin akıbetini yaşamamaları için tedbir alınması gerektiği ve müftünün maaşının ayda 50 dolar olmak üzere Türk Hükümeti tarafından verilmesinin faydalı olacağı belirtilmiştir (BCA., 30-10-0-0/256-725-23, 10.06.1947). Yazışmalarda verilen bilgiler, Yunan yönetiminin Türklerin dini inançlarının zayıflamasına sağlamak için din adamının maaşını keserek vazifesini yapmasını engellemeye çalıştığını göstermektedir.

8. Konsolosluk Raporuna Göre Savaş Sonrası Türklerin Genel Durumu

Rodos Konsolosluğu'nun, Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği, Türk Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın da 24 Haziran 1947'de Başbakanlığa ilettiği rapor, savaş sonrasında Rodos'ta yaşayan Türklerin genel durumları ile ilgili bilgiler verdiği için oldukça önemlidir. Rapora göre Rumlar İtalyanların baskılarına rağmen nüfus, milliyet, kültür ve servet bakımından ilerlemeler kaydetmişlerdir. Bu durumun nedenleri arasında kilisenin nüfuzunun ve dinin Rumlarda birliği ve milli duyguları sağlamlaştırması, papazların fedakârca çalışmaları, adalardan Mısır, Amerika ve Kuzey Afrika'ya giderek zenginleşen Rumların devamlı yardım yapmaları, Yunanistan'ın kilise ve papazlar aracılığıyla On İki Ada Rumlarıyla ilişkilerini sürdürmesi, Rumların ekonomik bakımdan çabaları ve karşılıklı yardımlar yer almaktadır. Rumlar arasında birlik ve beraberliği sağlayan temel unsur söz konusu raporda da belirtildiği üzere din adamlarının çabaları olmuştur. Rumların bu durumuna karşın İtalyan işgalinin sonrasında kısa bir süre milli birliğini koruyabilen On İki Ada Türklüğü gerilemeye başlamıştır. On İki Ada Türklerinin kültür seviyesi, Rodos lisesinin ilkökul seviyesine indirilmesi ile daha da gerilemiştir. İtalya hâkimiyetinin son döneminde On İki Adadaki cemaat okulları tamamen kapatılmıştır. İngiliz işgali ile cemaatlere serbestlik verilince Rodos ve İstanköy'deki on Türk ilkokulu yeniden açılmıştır. Bu okullar her ne kadar görünüşte cemaatin idaresi altında ise de okulların öğretmenleri İngilizler tarafından tayin edilmiş ve aylıkları verilmiştir. Ada'daki Türk okullarının öğretmenleri arasında lise öğrenimini tamamlayan ya da öğretmen okulunu bitirenler mevcut değildir. İtalyan okullarının orta öğrenimini bitiren kadın ve erkek toplam beş Türk bulunmaktadır. Çoğunluğu ilkokula bile

gitmeyen Türk kadınlarının bir kısmının milli duyguları zayıflamış, İtalyanlarla dostlukları ilerlemiş ve hatta birçok Türk kadını ve kızı İtalyanlarla görüşmekten çekinmemişlerdir. Rum metropoliti İtalyanlarla evlenecek Rum kızlarının aforoz edileceğini bildirmesine rağmen, Türk kızlarının İtalyanlarla evlenmeleri söz konusu olmuştur. Genel bilgilerden mahrum, sanatlara bigane, cemiyet hayatından uzak olan kadınların çoğunun başlıca uğraşı ve eğlencesi dedikodudan ibaret olmuştur. Ekonomik bakımdan gerileyen, Türklük özellikleri zayıflayan erkeklerin çoğunun da başlıca eğlencesi içki olmuştur. Türklerin bir kısmı İtalya'ya, bir kısmı da neresi olduğu önemli olmayan On İki Adadan başka bir yere gitmek istemişlerdir. Ama Ada'daki Türklerin çoğu Anadolu'ya göç etmek istemektedir. Çünkü kendilerinin On İki Adada yaşamalarının mümkün olmadığını ve tek kurtuluş çarelerinin Türkiye'ye göç etmek olduğunu düşünmektedirler. Rodos Konsolosu raporunun devamında, On İki Ada Türklerinin adalarda kalmalarının Türkiye'nin siyaseti gereği milli bir zaruret olduğuna dikkat çekmiş, bunları korumak ve kalkınmalarını sağlamak için de gerekli olan yardımların yapılmasının önemli olduğunu vurgulamıştır. Belirtilen yardımlar arasında; çocukların eğitimini sağlamak için gelecek ders yılından itibaren Türkiye'den 3-4 öğretmenin gönderilmesi, okullar için gerekli kitapların ve eğitim araç gereçlerin temin edilmesi, tecrübeli ve eğitim görmüş, milli karakteri sağlam olan birkaç yurttaşın Adalara gelerek Türklerin arasına karışıp cemaat işlerinin başına geçmeleri, Türkiye'de eğitim göreceği olan On İki Adalı Türk çocuklarının kendi memleketlerine dönerek kendi mesleklerinde çalışmalarının zorunlu tutulması, Türklerin Türkiye'ye göç etmelerine ve vatandaşlıklarını değiştirmelerine izin verilmemesi ancak ziyaret, tedavi, iş gibi nedenlerle sık ve kolay bir şekilde Türkiye'ye gelip gitmelerinin sağlanması, Türkiye ile On İki Ada arasındaki ticari ilişkilerde dikkat çekmeyecek şekilde Türk tüccarların himaye edilmesi, şayet adalarda açlık baş gösterirse Türkleri bu durumdan kurtarmak için yardım yapılması, ihtiyarlık, hastalık gibi nedenlerle Adalarda kalmalarında hiçbir faydası olmayıp ancak yük olan kişilerin Türkiye'ye göç etmelerine izin verilmesi, On İki Adalar'daki Türklerin yerlerinde kalmalarının Türkiye'nin siyaseti gereği lüzumlu görünmemesi durumunda maddi ve manevi imkânsızlıklar nedeniyle tamamen kimliklerini kaybetmelerini önlemenin tek çaresinin imkânlar ölçüsünde geçici olarak Türkiye'ye göç etmelerinin sağlanması yer almaktadır (BCA, 30-10-0-0/239-613-25, 24.06.1947). Rodos Başkonsolosluğu'ndan edinilen bu bilgiler, hem İtalyan hâkimiyetinin son dönemlerinde, hem de II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan Yunan hâkimiyeti döneminde Rodos ve İstanköy adalarındaki Türk nüfusunun sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamlarının oldukça zor bir sürece girdiğini gözler önüne sermektedir. Özellikle Türklerin milli kimliklerini kaybetmelerinden ve Rodos lisesinin ilkökul seviyesine indirilmesiyle Türklerinin kültür seviyelerinin gerilemesinden endişe duyulmuştur. Bu durumlara sebebiyet vermemek için çeşitli yardımlar aracılığıyla Türklerin Anavatana göç etmelerinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ancak gösterilen çabanın yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Nitekim 1946 yılında adalarda yaşayan Türk nüfusuna bakıldığında, daha önce 6000 olan nüfusun 2200'e düşmesi dikkat çekmektedir. Bu durum Türk nüfusunun yarısından fazlasının Türkiye'ye göç etmek zorundan bırakıldığının ve adalardaki Türk varlığının sıkıntıya düştüğünün açık bir göstergesidir (Muhacir, 2011: 94).

9. Türklerin Zararlarının Karşılanmasına Dair Talepleri

Rodos'u elinde tutan Almanlar 1943 yılı itibariyle de başta İstanköy olmak üzere diğer birçok adayı ele geçirmiş (Papuççular, 2024: 168), yoğun çatışmaların yaşandığı bu süreçte Adalar halkını evleri ve arazileri zarara uğramıştır. Rodoslu 155 Türk vatandaş da mülklerine Almanlar tarafından zarar verilmesinden dolayı Türk Dışişleri Bakanlığı'na gönderdikleri telgraflarda

zararlarının karşılanmasını talep etmişlerdir (TDA., 541-34390-134723-2, 02.08.1952; TDA., 541-34384-135148-6, 15.04.1952). Örneğin Nuri Altındağ adlı vatandaş başvuru telgrafında II. Dünya Savaşı'nda ailesi ile birlikte Rodos'ta bulunduğunu, savaşta İngilizlerin evi ve dükkânını harap ettiğini, bu yüzden anavatanları Türkiye'ye göç ettiklerini elinde evinin tapusu ile eşyalarına dair bir listenin mevcut olduğunu belirterek zararının karşılanmasını talep etmiştir (TDA., 541-34153-133217-4, 10.03.1952). Hatice Demirci Balpınar adlı bir vatandaş da II. Dünya Savaşı sırasında Almanlar tarafından 95.500.000 drahmi zarara uğratıldıklarını belirterek bu zararının ödenmesini istemiştir (TDA., 541-34390-135007-2, 31.12.1952). Fatma Ersöz ve kardeşleri de Rodos'ta annelerinden miras kalan gayrimenkullerin II. Dünya Savaşı sırasında Almanlar tarafından zarara uğratıldığını belirttikleri telgrafta, Türk Dışişleri Bakanlığı'ndan bazı taleplerde bulunmuşlardır. Söz konusu telgrafta Türk uyruklu olarak ölen annelerinden kendilerine üç adet evin miras kaldığını, harp nedeniyle Rodos'a gidemedikleri için emlaklarının durumu hakkında malumatları olmadığını belirtmişlerdir. Telgrafın devamında ise evlerinin harp sırasında yıkıldığı haberini evlerinin kiralanması ile ilgilenen komşularından öğrendiklerini ancak maddi bakımdan Rodos'a gidip bu işlerle uğraşmaya imkânlarının olmadığını ifade etmişlerdir. Ayrıca Rodos adasının Yunanistan tarafından ilhak edilmesi üzerine Yunan hükümetinin harpte zarar görenlere tazminat ödeyeceği bilgisini öğrendiklerini ve bu bilginin doğru olup olmadığı hakkında tahkikat yapılmasını Dışişleri Bakanlığı'ndan talep etmişlerdir (TDA., 501-34413-135386-19, 13.02.1947). Rodos mültecisi olan ve İzmir'de yaşayan Fatma Habipoğlu adlı vatandaş ise savaş esnasında evinin 50 bin frank zarar gördüğünü ayrıca anavatana ilticaları sırasında Almanlar tarafından zorla üzerlerinde bulunan 80 bin frank paralarının alındığını bildirmiştir (TDA., 501-33995-133616-1, 01.01.1952).

Faik Şenli de 22 Kasım 1954 tarihli telgrafında, On İki Adalarda savaş mağduru olan vatandaşlara dağıtılmak üzere İtalya Hükümeti'nin Yunan hükümetine 880 milyon liralık ödemeyi kararlaştırıldığı İstanbul basınında yer alan haberlerde belirtildiğini, kendisinin de On İki Adalardaki malını ve mülkünü savaş içinde kaybettiğini, savaş nedeniyle Rodos'tan ayrılarak Antalya'da mütevazı bir hayat yaşamaya başladığını ifade etmiş ve İtalyan hükümetinin Yunan hükümetine ödeyeceği tazminattan kendisinin hissesine düşen miktarın verilmesini Dışişleri Bakanlığı'ndan talep etmiştir. Telgrafın sonunda da *On iki adaların talihsiz Türklerinden olan ve orada yaşamak bedbahtlığına uğrayan bir insan sıfatıyla yüce Hariciye Vekâletinden ve Demokrat Parti iktidarının daima basiretli hareket etmesini bilen muhterem azası sayın hoca Fuat Köprülü'den yeni bir hayatıyet imkanlarını bahşedecek teşebbüslerin yapılmasına delaletlerini bilvesile arz ederim* ifadelerine yer vermiştir (TDA., 541-34390-135006-2, 22.11.1954). Dürüye Kadirler Şenli de savaş nedeniyle uğradığı zararlarının ödenmesi talebinde bulunmuştur. *Bir talihsizliğin cümlesinden olarak Rodos'ta doğmuş, Rodos'ta büyümüş ve Rodos'ta evlenmiş Türklerdenim. 12 adalarda her geçen gün artan iktisadi sıkıntı ve burada biz Türk vatandaşlarına yapılan tazyikler dolayısıyla Rodos'tan ayrılarak Antalya'ya yerleşmiş bulunmaktayım. Vatanımın bağrında bir yıldan beri teneffüs ettiğim hür hava ve memleketime kavuşmuş olmanın huzuru bende cidden bir inşirah meydana getirmektedir.* ifadeleri ile başlayan telgrafında; II. Dünya Savaşı'nda Rodos'ta bulunan İngiliz uçakları tarafından yapılan bir bombardıman sırasında evinin tamamen yıkıldığını, gazetelerde çıkan haberlerde İtalyan hükümeti tarafından On İki Adalardaki savaş mağdurlarına verilmek üzere 880 milyon liralık tazminat ödenmesinin kararlaştırıldığı belirtiltiğini, kendisinin de adalarda malını ve mülkünü kaybetmiş bir Türk olarak bu tazminattan yararlanmak istediğini belirtmiştir (TDA., 541-34390-135006-1, 22.11.1954). İstanköy adasının Almanlar tarafından işgale uğraması sırasında da

birçok Türk vatandaşının malları zarar görmüştür. Bu kişiler Dışişleri Bakanlığına gönderdikleri telgraflar ile zararlarının tazminin talep etmişlerdir (TDA., 501-33995-133662-1, 01.01.1952; TDA., 501-33995-133665-1, 01.01.1952; TDA., 501-34222-134674-2, 01.01.1952; TDA., 501-33995-133611-1, 01.01.1952; TDA., 501-34390-134716-2, 01.01.1952; TDA., 501-33995-133612-1, 03.01.1952; TDA., 501-34222-134692-1, 04.01.1952; TDA., 501-34390-135006-5, 08.01.1952; TDA., 501-34390-134730-1, 08.01.1952; TDA., 501-33995-133627-1, 09.01.1952). Konsolosluk tarafından gönderilen yazıda ise zarara uğrayanların taleplerin dikkate alınması için bazı belgelerin fotokopileri veya tasdikli suretlerinin Bakanlığına gönderilmesi gerektiği belirtilmiştir (TDA., 541-34246-134871-1, 12.04.1952).

10. Sonuç

Osmanlı Devleti tarafından 1522 yılında fethedilen Rodos ve On İki Ada, Trablusgarp Savaşı sırasında İtalya tarafından işgal edilmiştir. İtalya'nın Rodos ve On İki Ada'daki hâkimiyeti Lozan Barış Antlaşması ile de kalıcı hale gelmiş, II Dünya Savaşı'nın sonuna kadar da devam etmiştir. Adaların İtalya hâkimiyetinde kaldığı süreçte Türkler ve Rumlar üzerinde baskı politikaları uygulanarak, bu unsurlar göçe zorlanmış, böylelikle Adalarda İtalyan nüfusu arttırılmaya çalışılmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında imzalanan Paris Barış Antlaşması'yla Rodos ve On İki Ada'nın Yunanistan hâkimiyetine girmesiyle Türkler üzerindeki baskılar artarak devam etmiştir.

İtalyan hükümetinin Türklere yönelik uyguladıkları baskı politikaların başında Rodos Adası'nda yaşayan Türklerin mal ve mülklerini istimlak etmek suretiyle el koymak, değerinden çok daha az fiyatlara satmaya ve göç etmeye zorlayarak Türk nüfusunun azalmasını sağlamak olmuştur. Türk Dışişleri Bakanlığı ile Rodos Konsolosluğu arasındaki yazışmalarda özellikle Mahalli Hükümetin amacının istimlak usulüyle Türk vatandaşlarını mağdur ederek fakirleşmelerini ve peyderpey adadan göç etmelerini sağlamak olduğu üzerinde durulmuştur. Nitekim İtalyanlar, Rodos'ta yaşayan Türklere iş vermeyerek de ekonomik sıkıntıya düşmelerine sebebiyet vermiş ve bu yolla göçe zorlamıştır. İtalya hükümeti Türkler üzerinde eğitim, kültürel ve sosyal yönlerden de baskı uygulamışlardır. Resmi dil ve eğitim dili İtalyanca yapılmış, basın ve konuşma özgürlüğü sınırlandırılmış ve On İki Ada'da oturanlar İtalyan vatandaşlığına geçmeleri için baskıya maruz bırakılmışlardır. Kültürün gelecek nesillere aktarılmasında dilin en önemli unsur olduğu düşünüldüğünde uygulanan baskının mahiyeti daha iyi anlaşılabilir. Rodos adasının İtalyan yönetiminde olduğu süreçte Türk çocuklarının eğitim almak için Türkiye'ye gitmeleri İtalyan hükümetinde büyük endişe uyandırmış, bu yüzden de Türkler çeşitli baskıya maruz kalmışlardır. İtalyan hükümeti, Rodoslu Türk çocuklarının Türkiye'ye gitmelerini engellemek için ya bir takım engeller çıkarmışlar ya da Adadaki İtalyan okullarında bazı yenilikler yapmak suretiyle Türk çocuklarının bu okullara yönelmelerini sağlamaya çalışmışlardır. Adalarda yaşayan Türkler, çocuklarının eğitimi, arazilerine istimlak yoluyla el konulması ve göç gibi hususların yanı sıra dini bakımdan da baskılara maruz kalmıştır. İtalyanlar ada halkının memur olabilmesi ve ekonomi alanında önemli görevlere getirilebilmeleri için İtalyanca okuyup yazma şartı getirmişlerdir. İtalya bir taraftan Rodos'ta kalıcı olabilmek ve kendi kültürlerini ada halkına benimsetebilmek için en önemli kültür unsurlarından birisi olan dili kullanırken, diğer taraftan da adadaki İtalyan nüfusunun artmasını sağlamak için onlara özel köyler yapmışlardır. Rodos'ta yaşayan Türk vatandaşları ise usulsüz olarak tutuklanarak baskılara maruz kalmışlardır. Bu baskılar ve kötü muameleler Türklerin Ada'dan göç etmelerinde önemli rol oynamıştır. Türklere uygulanan bu baskılara rağmen adalardaki Türk varlığının zayıflamaması için Türklerin Adada yaşamaya devam etmelerine ve Adadan

ayrılmalarının önüne geçilmesine çalışılmıştır. Nitekim Türklere yönelik bu baskılar göçü zaruri kılsa da, Adalardaki Türk varlığının devamı her şeyin üzerinde tutulmuş ve bu yönde çeşitli tedbirler alınmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Adaların Yunanistan'ın hâkimiyetine girmesiyle Türklere yönelik kültürel ve ekonomik yönden baskıların artması Türkiye'ye göçü hızlandırmıştır. Özellikle Rodos Başkonsolosluğu tarafından gönderilen raporlar adalarda, hem İtalyan hâkimiyetinin son dönemlerinde, hem de II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan Yunan hâkimiyeti döneminde, Türk nüfusunun sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamlarının oldukça zor bir sürece girdiğini gözler önüne sermektedir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

- BCA., 30-10-0-0/237-601-32.
BCA., 30-10-0-0/101-656-10.
BCA., 30-10-0-0/101-656-10.
BCA., 30-10-0-0/237-604-23.
BCA., 30-10-0-0/237-602-2.
BCA., 30-10-0-0/191-308-7.
BCA., 30-10-0-0/191-308-7.
BCA., 30-10-0-0/124-882-16.
BCA., 30-10-0-0/256-725-23.
BCA., 30-10-0-0/239-613-25.
BCA., 30-10-0-0/124-882-12.
BCA., 30-10-0-0/238-605-12.
BCA., 30-18-1-2/94-31-10.
BCA., 30-10-0-0/178-234-21.
BCA., 30-10-0-0/256-725-22.
BCA., 30-10-0-0/239-613-23.

T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA)

- TDA., 541-44242-210167-71.
TDA., 541-44242-210167-70.
TDA., 541-44155-209439-8.
TDA., 541-44155-209439-7.
TDA., 541-44155-209439-3.
TDA., 541-44155-209428-1.
TDA., 541-44181-209626-19.
TDA., 541-44181-209626-16.
TDA., 541-44181-209626-15.
TDA., 541-44181-209626-14.
TDA., 541-44168-207472-53.
TDA., 541-44168-207472-28.
TDA., 541-44155-209446-2.
TDA., 541-44168-207472-45.
TDA., 541-44122-209173-15.
TDA., 541-44189-209381-8.
TDA., 541-44189-209381-10.
TDA., 541-44189-209381-13.
TDA., 541-43950-210040-29.
TDA., 541-44122-209173-43.
TDA., 541-44189-209380-2.

TDA., 541-44226-210241-42.
TDA., 541-44201-209904-19.
TDA., 541-44151-209273-42.
TDA., 541-44151-209273-27.
TDA., 541-44151-209273-23.
TDA., 541-44151-209273-41.
TDA., 541-44192-209543-62.
TDA., 541-44153- 209335-9.
TDA., 541-44167-207482-5.
TDA., 541-44168-207472-72.
TDA., 541-44168-207472-71.
TDA., 541-44189-209383-13.
TDA., 541-44226-210245-13.
TDA., 541-44226-210245-12.
TDA., 541-44189 – 209379-3.
TDA., 541-44189- 209383-19.
TDA., 541-44106-209127-4.
TDA., 541-44155-209424-3.
TDA., 541-44155-209425-3.
TDA., 541-43950-294425-2.
TDA., 541-43950-209360-14.
TDA., 541-44155-209360-10.
TDA., 541-44155-209412-3.
TDA., 541-44155-209416-1.
TDA., 541-34212-133928-2.
TDA., 541-34413-135386-54.
TDA., 541-43950-210041-30.
TDA., 541-43950-210041-29.
TDA., 541-43950-210041-33.
TDA., 541-43950-210041-32.
TDA., 541-44189-209383-11.
TDA., 541-44167-207580-3.
TDA., 541-44189-209378-2.
TDA., 541-44189-209378-1.
TDA., 541-44146-207556-310.
TDA., 501-34413-135386-19.
TDA., 541-34390-134723-2.
TDA., 541-34384-135148-6.
TDA., 541-34153-133217-4.
TDA., 541-34390-135007-2.
TDA., 541-34246-134871-1.

TDA., 501-33995-133616-1.
TDA., 501-33995-133662-1.
TDA., 501-33995-133665-1.
TDA., 501-34222-134674-2.
TDA., 501-33995-133611-1.
TDA., 501-34390-134716-2.
TDA., 501-33995-133612-1.
TDA., 501-34222-134692-1.
TDA., 501-34390-135006-5.
TDA., 501-34390-134730-1.
TDA., 501-33995-133627-1.
TDA., 541-34390-135006-2.
TDA., 541-34390-135006-1.

Sürelî Yayınlar

Cumhuriyet Gazetesi. (1935, 19 Ağustos). Yunan gazetelerine göre On İki Adalarda İtalyan tazyiki artıyormuş.
Cumhuriyet Gazetesi. (1936, 18 Mayıs). Bir Yunan gazetesine göre On İki Adadaki İtalyanlar taşkınlıklara başladılar.
Cumhuriyet Gazetesi. (1937, 16 Mayıs). İtalya On İki Adayı İtalyanlaştırıyor.
Cumhuriyet Gazetesi. (1943, 18 Eylül). Müttefikler Ege denizinde Sisam, Leros ve İstanköy adalarını işgal etmişler.
Cumhuriyet Gazetesi. (1943, 23 Eylül). On İki Adanın işgali
Tasviri Efkar Gazetesi. (1940, 23 Aralık). On İki Adada açlık.

Telif Tetkik Eserler

Belenli, T. (2019). Türkiye-İtalya-Yunanistan üçgeninde Rodos ve Oniki Ada (1911-1930). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (64), 69-102.
Bulut, P. (2007). 1923-1933 yılları arasında Türk-İtalyan ilişkileri (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.
Çelebi, M. (2015). Atatürk dönemi ve sonrasında Türkiye-İtalya ilişkilerini etkileyen faktörler. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 31(91), 69-92.
Doğan, C. (2013). Fethinden kaybına Rodos (1522-1912). *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (30), 67-88.
Kargın, Ş. (2010). Ege Adaları'nın hukuksal statüsü Ege sorunları (Yüksek Lisan Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul.
Kaymakçı, M. & Özgün, C. (2015). *Rodos ve İstanköy Türklerinin yakın tarihi 'Ege Denizi'nde yükselen çılgılık*. İzmir: Simurg Kitabevi
Kiel, M. (2008). Rodos. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 35: 155-158.
Küçük, C. (2007). Oniki Ada. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 33: 353-355.
Mengeş, Y. (2017). İkinci Dünya Savaşı'nda Menteşe (Rodos, 12 Ada ve Meis) Adaları. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 17(3), 279-318.
Muhacir, A. (2011). Oniki Ada'da Türklerin durumu (1923-1947) (Yüksek Lisan Tezi) Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Isparta.
Özman, M. A. (1998). Lozan Antlaşmalarında Ege Adalarının hukuki statüsü. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 43(3), 197-206.
Papuççular, H. (2017). İki savaş arası dönem Türk dış ve güvenlik politikasında Oniki ada, 1923-1939. *History Studies*, 9(5), 143-154. doi: 10.9737/hist.2017.564
Papuççular, H. (2024). *Türkiye ve On İki Ada 1912-1947*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Şahin, G. (2020). Trablusgarp Savaşı'ndan Millî Mücadele'ye Türk-İtalyan ilişkileri. Türk - İtalyan Müşterek Harp Tarihi Sempozyumu içinde (s. 341-355). İstanbul: Milli Savunma Üniversitesi Yayınları.
- Turan, Ş. (1965). Rodos ve 12 adanın Türk hâkimiyetinden çıkışı. *Bellekten*, XXIX(113), 77-119.
- Uzman, N. (2018). *Türkiye'nin mülteci ve muhacir politikaları (1923-1947)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Extented Abstract

Rhodes and the Dodecanese, which were under Ottoman control from their conquest in 1522 until the Italo-Turkish War of 1911-1912, were occupied by Italy during the conflict. Italy's control of Rhodes and the Dodecanese was solidified by Article 15 of the 1923 Treaty of Lausanne, which was Italy's most significant gain from the treaty, maintaining this status until the end of World War II. During Italian rule, Turks, Greeks, and Italians who migrated to the islands lived together.

Italy imposed various policies to exert pressure on Turks and Greeks, specifically targeting Turks with unfavorable actions. The Italian administration expropriated lands owned by Turks on Rhodes, forcing them to sell their properties at undervalued prices and migrate. Consequently, the Turkish population on the islands began to decline rapidly.

During the Italian administration of Rhodes and the Dodecanese, Italian was the official language and the language of instruction, press and speech freedoms were restricted, and Turks were compelled to obtain Italian citizenship. Reports sent from the Rhodes Turkish Consulate to the Turkish Ministry of Foreign Affairs contain significant information about these pressures. The attack on the Turkish Consulate in Rhodes exemplifies the persecution faced by Turks. The Italian government intensified its pressure by arbitrarily arresting Turkish residents, banning the use of Turkish in schools, and preventing Turkish children from going to Turkey for education. These pressures led to an increase in emigration to Turkey, weakening the Turkish presence on the islands. Correspondence sent to the Rhodes Consulate highlighted the necessity of measures to ensure that Turks continued to live on the islands and to prevent their emigration to Turkey.

The persecution of Turks continued during World War II, with their properties being damaged by the Germans. After the war, Turkish residents of Rhodes who suffered damages sent telegrams to the Turkish Ministry of Foreign Affairs, reporting their grievances and requesting compensation. The 1947 Paris Peace Treaties transferred the administration of Rhodes to Greece, resulting in intensified pressures on the Turks. Under Greek rule, the social, economic, and cultural lives of the Turkish population on Rhodes and Kos faced increasing difficulties. Political pressures led to increased emigration, rapidly reducing the Turkish population on the islands.

The Italian occupation of Rhodes and the Dodecanese Islands in 1912, the temporary transfer of administration to Italy with the Treaty of Ouchy, and the renunciation of Turkey's rights over the region with the Treaty of Lausanne made the issue a subject of foreign policy. In our study, the political, social, educational, religious, and cultural pressures on Turks during the periods of Italian and Greek administration of Rhodes and the Dodecanese are examined. Since our study covers the period between 1930 and 1955 and deals with the oppression of the Turks of Rhodes and the Dodecanese Islands, its most important sources are the Ministry of Foreign Affairs Turkish Diplomatic Archive documents (TDA). 76 documents were consulted from the relevant archive. In addition, due to the dates that constitute the boundaries of our study, the documents of the Presidential State Archives Directorate of Republic Archives (BCA) relevant to the subject were used. In the same period, the reflection of the pressures against the Turks in Rhodes and the Dodecanese Islands on the press was also examined, and the newspapers Cumhuriyet and Tasviri Efkâr, among the national press of the period, were examined. Apart from these, works written on Turkey's relations with Italy and Greece, Rhodes and the Dodecanese Islands were also consulted.